Published and distributed under permit (No. 322), authorized by the Act of October 6, 1917, on the file at the Post Office of New York, N. Y. — By order of the President, A. S. BURLESON, Postmaster General.

שנה שביעית | HATOREN | גליון מז (רמז)

התורן

עתון שבועי

יוצא בכל יום ששי

התוכן

Vol. VII | New York, February 18, 1921 | No. 47 (247)

HATOREN
Published Weekly by the
ZIONIST ORGANIZATION
OF AMERICA
55 FIFTH AVENUE, NEW YORK
Telephone, Stuyvesant 8140

מחיר „התורן"
לשנה — $4.00 לחצי שנה — $2.00
בחוץ־לארץ ובקנדה:
לשנה — $4.50 לחצי שנה — $2.25
לפחות מחצי שנה אין החתימה מתקבלת
הכתובת:
Hatoren, 55 Fifth Avenue, New York

SUBSCRIPTION RATES:
One Year—$4.00 Six Months—$2.00
Foreign Countries and Canada:
One Year—$4.50 Six Months—$2.25
Single Copy 10 cents
Entered as second-class matter March 14, 1916, at the Post office at N. Y., N. Y., under the Act of March 3, 1879

מחיר גליון 10 סנטים

נשלחה להחותמים חוברת כסלו של השלח תרפ"א

התוכן:

א) הרעיון המשיחי בספרים הגנוזים והחיצונים (המשך)	ד"ר יוסף קלוזנר
ב) הלל וקאנט	ד"ר יצחק מירקין
ג) מקור עברי חדש לתולדות פרנק וסיעתו (4, סוף)	ד"ר א. י. בראוור
ד) על הים (שירים)	צורי לי
ה) המשפט העברי (4)	ש. א. פן
ו) בעגלה (רשימה)	נחום ירושלמי
ז) עבד וכנען (מאמר שני, סוף)	ד"ר נ. סלושץ
ח) בקור (קטע)	ד. קמחי
ט) שיר־הלוי (פואימה)	דוד שמעונוביץ
י) אמת מדמשק (סוף)	י. בורלא
יא) בעד העתיד אל העבר	ד"ר שמעון ברנפלד
יב) קרן־זוית (קבוצה שניה, 1—3)	ד"ר יוסף קלוזנר
יג) אגודת־הכורמים והשביתה ביקב	חירות

מתקבלת החתימה לשנת תרפ"א על

„השלח"

ירחון לספרות, למדע ולעניני החיים. נוסד בשנת תרנ"ז.
העורך: ד"ר יוסף קלוזנר

בכל חודש יוצאת חוברת אחת. שש חוברות, היוצאות במשך ששה חדשים, מצטרפות לכרך אחד, שהוא ספר שלם. מיום הוסד „השלוח" ועד עתה כבר יצאו שלשים ושבעה כרכים, שבהם השתתפו כמעט כל הסופרים היותר ידועים שלנו.

המחיר לשנה:

מתשרי עד תשרי: בארץ 40 שילינג, בחוץ־לארץ 42 שילינג.
לחצי שנה: מתשרי עד ניסן: בארץ 20 שילינג, בחו"ל 21 שילינג.
וכפי ערך זה בכספי ארצות אחרות.

לפחות מחצי שנה, בהקפה ובתשלומים־לשיעורין אין החת' מתקבלת.
חוברות בודדות אינן נמכרות.

פרס: א) מי שיחתום על „השלוח" לשנה שלמה, שנת תרפ"א, יקבל כרך ל"ז של „השלוח" (שש חוברות, ניסן — אלול תר"ף) בחצי המחיר, במקום 20 שיל. — ישלם רק 10 שיל.
ב) מכל הספרים הנמצאים למכירה בהוצאת „השלוח" יקבלו חותמי „השלוח" הנחה של עשרה אחוזים מן המחיר הקצוב.
בארץ מתקבלת החתימה בכל בתי־מסחר הספרים.

הכתובת למכתבים וכספים:

"Hashiloah", P. O. Box 273, Jerusalem (Palestine).

אברהם מאפו, יהודה ליב גורדון, מרדכי אהרן גינצבורג, משה ליב לילינבלום

— מקרים מענינים מתולדות ימי חייהם, מסופרים בלשון ילדים קלה ונעימה, נמצאים בספר

בלשון עמי, חלק שלישי

ספר מקרא לשנת הלמוד השלישית
מאת
צבי שארפשטיין.

הקטעים הללו עלולים לחבב את סופרי המופת שלנו על תלמידינו משחר טל ילדותם.

הוצאת „שילה", ניו־יורק.
הכתובת:
Z. SCHARFSTEIN
2647 Kenmore Pl., Brooklyn, N.Y.

מנהל מומחה

בן תורה ובעל השכלה גבוה עברית וכללית, המשמש עתה בתור מנהל באחד מבתי־הספר המעולים בעיר גדולה, רוצה להחליף משרתו, לראשית זמן הבא, במשרה אחרת בעיר ניו־יורק או באחד מפרווריה.

לפנות אל „התורן" בשביל „חכים".

בלשכת „התורן" נמצאים למכירה:

1) „התורן" החדשי, שנה א',
מכורך יפה — — — — — — $1.50

2) „התורן" השבועי, שנה ג',
מכורך יפה — — — — — — 3.00

3) „התורן" השבועי, שנה ד',
מכורך יפה — — — — — — 3.50

המחירים עם המשלות.

חש במעיו יתרפא

ב„עקס־לאקס"

Vol. VII | New York, February 18, 1921 | No. 47

התורן

יוצא לאור על־ידי
ההסתדרות הציונית
באמריקה

—

העורך:
ראובן ברייניז

שנה שביעית | ניו־יורק, י' אדר א', תרפ"א | גליון ארבעים ושבעה

הַשָּׂפָה הָעִבְרִית וְרוֹדְפֶיהָ

—

ברוסיה המועצתית התלקחה שוב הפעם המלחמה נגד החדרים, נגד הלמודים העברים, הדת והשפה העברית. זו האחרונה נפסלת ונרדפת בתור שפה המתנגדת להרי־בולוציה ורואים בה סכנה עצומה לנצחונותיה של רוסיה הסובייטית.

צריך להעיר, כי הרודפים והמחרימים בקנאות עורת את השפה העברית והלמודים העברים הם לא הקומיסארים הרוסים, הגויים. אלה האחרונים מסרו את „ריב הלשונות" הישן, שבין העבריים ובין היודישיסטים, להקו־מיסארים היהודים. והקומוניסטים היהודים — ישעל מחנם נלוו בזמן האחרון גם האגף השמאלי של מפלגת „פועלי־ציון" וחלק גדול מהבונדאים — אסרו את המלחמה „הקדושה" נגד הלמודים העברים בכלל ונגד ה„חדרים" בפרט. בלב הבריונים הללו היתה כבושה מכבר הימים איבה עצומה להשפה העברית היחסנית. אך כל זמן שכחם לא היה אלא בפיהם או בעטם, לא שמו אליהם העבריים לב. אויבי שפתנו הלאומית חרפוה וגדפוה, השליכו עליה שקוצים ודחקו, במקום שיכלו, בחוצפתם, את רגל שכינתה. כל זה היה קצף אין־אונים. נביחות ורקידות כלפי הלבנה, שלא יכלו לנגוע בה ולהמעיט רמותה. דעת השפה העברית ולמודיה התפשטה בקרב אחינו שברוסיה במדה מרובה. לא רק הקטנים והנערים, אלא גם מספר הגון מקרב תלמידי בתי־המדרש הגבוהים למדו עברית. נצחונותיה של התרבות העברית רבו משנה לשנה. השיטה של עברית בעברית והדבור העברי החי כבשו להם יום־יום חוגים חדשים.

אולם מיום שעלו אויבי שפתנו (וביניהם לא מעטים הם הבטלנים האמתים של אתמול והבורים הנמורים של היום) לגדולה והיו לבעלי שלטון ומשרה ושעל־פיהם נחתכים עניני היהודים הפנימיים, ניתנה התרבות העברית ברוסיה המועצתית בשביה, בצר ומצוק. קובעים הם את נפש האומה העברית בכח הזרוע. „אפפיורנים הם יותר מהאפפיור בעצמו". לפני יותר משנה כשהתאמצו פקידים יהודים מקרב הבולשיביקים לאסור ולהחרים את השפה העברית ולמודיה במוסקבה פנה אז הרב יעקב מזא"ה אל לונאצ'ארסקי, הקומיסאר העליון של ההשכלה ברוסיה הסובייטית (והוא נוצרי גמור), והציע לפניו בלשון נמרצה את טענותיהם הצודקות של העברים לנגד מעשי הכפיה והאונס של שונאי שפתנו ורודפיה. ולונא־צ'ארסקי (אחד מאנשי העליה המועטים) התיר באופן רשמי את הלמודים העברים בשפה העברית. התיחסותו אל שפתנו התרבותית היתה התיחסות של כבוד, כיאות למי שהוא בן תרבות בעצמו.

כך עשה הגוי. לא כן המה הפקידים היהודים בעריי־השדה של רוסיה הסובייטית, הפקידים היהודים הממונים על השכלת העם. הם, בצרות עינם ובקטנות מוחם, חדשו את המלחמה דקנאית נגד השפה העברית ולמודיה. אל ויכוחים, אל טענות ומענות, אל הוכחות וסברות, כי־אם ביד חזקה ובזרוע נטויה נעצו חרב בחדרים העברים והם גוזרים כליה על לשוננו הלאומית ועל כל למודיה.

לפי הידיעות האחרונות מרוסיה הסובייטית (ידיעות שיש לסמוך עליהן) התעוררו הפועלים היהודים בוויטבסק ויצאו להגן על החדרים העברים. והנה ה„חברה" הבתולה היהודית מרת אסתר פרומקין, הקומיסאר של החנוך היהודי במינסק, יצאה במאמר חריף בעתון „המעורר" (בשפה היהודית המדוברת) נגד הפועלים היהודים ה„רי־אקציונרים" התובעים את זכותם של החדרים העברים ולמודיהם. בין יתר דבריה כותבת אסתר שלנו: „אמי זקנתי היתה אחת הנשים היותר משכילות במינסק והיא נלחמה עוד בימיה נגד קנאי הדת. אנכי, נכדתה, הנני ממשיכה מלחמה זו ביתר תוקף נגד שמירת שבת ויום־כפור".

אין אנו חוששים שמא תשתכח תורה מישראל ברוסיה והשפה העברית תמוש מפי זרעם וזרע־זרעם. צוררים עריצים יותר גדולים מהבולשיביקים ומאותה

הבתולה המינסקית עמדו, בדורות שונות ובארצות שונות, לתורתנו ולשפתנו לכלותן ולהשכיחן ולא הצליח הדבר בידם. בטוחים אָנו, כי אחינו ברוסיה הסובייטית ילחמו בשארית כחם ולא יחוסו על כל קרבן למען הציל שארית פליטתנו, תורתנו ושפתנו, מכליון עולם. גורלה של שפתנו הוא כגורלה של אומתנו: „וכאשר יענו אותה כן תרבה וכן תפרוץ". כבר הורה זאת הנסיון ההיסטורי שלנו. הרבה יותר יש לחשוש לגורלן של תורתנו ושפתנו הלאומית במדינה זו, שאין בה לא נוגשים ולא שוטרים ופקידים המפריעים בעד הלמודים העברים ומבקשים לגזור עליהם כליה. אבל אָנו מקוים, שגם בארצנו יקומו גואלים נאמנים לתורתנו ולשפתנו העברית. העברים הבאים בזמן האחרון למדינתנו מארצות רודפיהם הם מלומדי מלחמת הרוח ורבים מהם, ביחוד הצעירים, הם מבני התחיה היודעים לשחות נגד הזרם ולעמוד על נפשם. ואם חטא חטאו לשפתנו הלאומית העברים שבאו לאמריקה עם המהגרים הראשונים, כי הניחו את הדגל העברי מידם בלי כל מלחמה, בלי כל התאמצות להגן עליו ולהרימו על, לא כן יעשו העברים החדשים היודעים מה הוא גאון לאומי ומה ערכה של שפתנו העתיקה-החדשה בשביל התחיה העברית, בשביל קיומה של היהדות המקורית.

סוף-סוף התעוררה היהדות העולמית מתרדמתה הארוכה ושבה לתחיה, וגם היהדות האמריקאית לא תוכל להשאר עוד זמן רב בקפאונה.

רקודים

לא ינום ולא יישן אויב ישראל. אין נסתר מחציו המשוחים רעל. תמיד ובכל מקום הוא מוצא שמן ללהב שנאתו וקנאתו בעם עולם. האנטישמיות הגרמנית והצרפתית שולחת בזמן האחרון את חציה דוקא ללבותיהם של בעלי הכשרונות הגדולים אשר בקרבנו, אלה אשר קנו להם שם עולם אם בתור סופרים או בתור אנשי מדע. בכל יום בוחרת היא, האנטישמיות, קרבן חדש.

הקרבן של היום הוא ארטור שניצלר, אחד המספרים והדראמאטורגים היותר גדולים באירופה המערבית (והיותר גדול באוסטריה). לפני שמונה-עשרה שנה פרסם שניצלר עשרה דיאלוגים שקראָם בשם מחול-הרקוד (רייגען). הספר הזה הטיל בזמנו רעש בעולם הספרות. דעת המבקרים באירופה נחלקה עליו. אלה הללוהו ואלה חללוהו. הצורה והחומר של ספר-השיחות הנזכר אינם נקיים מאבק פורנוגראפיה ידועה, אבל התוכן והכוונה בעצם הדבר הם מוסריים ואמנותיים. מני אָז כתב שניצלר מחזות, ציורים וספורים רבים שתפסו מקום, ובצדק, בשורה הראשונה של ספרות העולם.

עשרה הדיאלוגים של ה„רקודים" לא נכתבו בשביל הבימה, אולם לפני חדשים אחדים הכשירו את השיחות האלה בשביל הבימה של התיאטרון. בברלין ובווינה עשו נסיון להציגן על הבימה והקהל האינטליגנטי נמשך אחריהן כאחרי פרפראות של אמנות פיקאנטית. ויתעוררו: האנטישמים בגרמניה ובאוסטריה נגד חזיונו הישן-החדש של שניצלר, כנגד חזיון שיש בו לקלקל את מוסריותם של רואיו ושיש בו, בכלל, סכנה נוראָה למוסרו של הקהל הגרמני הצנוע.

בימים אלה נתפס בברלין סופר דראמאטורגי, אחד מן היותר מפורסמים, גיאורג קייזר, בגנבה פשוטה. והוא גנב מתוך הרחבת-הדעת ומתוך חיים מרווחים בשפע, ובעמדו לפני כסא-המשפט התנצל התכשיט הזה, שהחוקים, שעשרת הדברות, לא נכתבו בשבילו. לאָדם גדול כמוהו יש חוקים ודברות משלו. ומה שאָסור לאחרים — מותר לו. קייזר גנב — ואין דבר. גבורי הפה של האנטי-שמיים שותקים. אחיהם הוא, נוצרי גמור מזרע הטויטו-נים. אולם שניצלר הוא יהודי. והיהודי הזה הוא הסופר היותר גדול והיותר מצוין בבהירות כשרונו ובריאותו — וזה קשה לסלוח לו. סופרים גרמנים לא מעטים, ומהם בעלי מדרגה ראשונה, נפגמו ברוחם בשנות המלחמה ובזמן האחרון זלזלו בכשרונם וטמאו את עטם לכתוב ספורים וציורים פורנוגראפיים מהמין היותר גרוע והיותר זול — ואין דבר. המבקרים האנטישמיים מוצאים בהם טעם וחפץ. שניצלר היהודי הוא אחד הסופרים היותר מעטים באירופה המערבית שהרקבון המוסרי, תולדת מלחמת-העולם, לא נגע בהם. שניצלר יצא עוד מזוקק שבעתים מכור העוני והמצרף. וזה נחשב לחטא כבד בעיני שונאי ישראל. נוחים הם לסלוח לחסרונותינו אבל קשה ואי-אפשר להם לסלוח ליתרונות רוחנו ולנצחונותינו בעולם המדע, הספרות והאמנות. הפושע היותר גדול בעיני האספסוף הגרמני הוא אלברט איינ-שטיין. תורת היחס וההצטרפות שלו, — העתידה לחולל מהפכה גמורה במדעי הטבע ובמושגי המקום והזמן, — היא בעיני האנטישמיים בולשיביות רוחנית, מדעית ואָח הוא לליאון טרוצקי. זה האחרון עשה מהפכה בעולם התחתון, והראשון — בעולם העליון, בכל האוניברזום. ועל כן בכל פעם שיגלה איינשטיין בקהל רב, בקהל גרמנים כשרים, קוראים לו שונאינו: מות ליהודי! תלוהו, חנקוהו!

וזהו גם גורלו של הסבא הגדול, מאכס נורדוי, בצרפת כיום. נורדוי שלא נפגע בשנות המלחמה מרוח השגעון הכללי, שאָחז בקצות גדולי המדע והרוח באירופה, ושלא נשא פנים לשום עם שהצטיין באכזריותו ובטרוף דעתו ושהגיד את האמת לכל, — הסבא הזה היה עתה מטרה לחצי האנטישמיים בצרפת, לרבותיהם ועלילותיהם. ואין לך יום שלא ימררו את חייו בעתונות או גם במורשון (פארלאמנט). קשה להם לשונאינו לסלוח להיהודי הגדול את רוממות רוחו.

לפי הידיעות האחרונות שבאו בעתונים גרם חזיונו של שניצלר, „הרקודים", לשערוריות בהפארלאמנט של ווינה. המורשונים האנטישמיים נתנו וגם קבלו הכאות-לחי בשביל אותם „הרקודים". והחבריא היפה הזאת מאיימת כיום, כי יעלו את התיאטרון באש אם לא יסירו מעל בימתו את חזיונו ה„בלתי-מוסרי" של היהודי שניצלר.

אלה המה הרקודים של השטן האנטישמי בצורתו החדשה!

אַלְפְרֶד מוֹנְד

הרכוש היותר גדול שרכשה לה הציוניות העולמית בזמן האחרון, הודות להשפעתו והשתדלותו של חיים ווייצמאן, היא אישיותו המזהירה והנפלאה של סיר אלפרד מונד, אחד מחברי המיניסטריום האנגלי. לא דרוש כלל להיות נביא למען לראות מראש, שאחינו הגדול הזה יתפוס בקרב הימים את אחד המקומות הראשיים והמכריעים בתנועה הציונית ובבנין ארצנו. עד השנים היותר אחרונות עמד אלפרד מונד רחוק מהציוניות והיהדות גם יחד. אולם, ככל אדם גדול, כהרצל בשעתו, כיון ששב אלינו — שב בתשובה שלמה. בזמן קצר מאד, בסקירה פנימית וגאונית, תפס את הציוניות מכל צדדיה ובכל נימוקיה ודחיפותיה הרוחניים, המוסריים, הלאומיים והמעשיים. בזמן קצר, בחוש לאומי עמוק, קלט אל קרבו את המסורה של הציוניות, את צדה המעשי, המדיני והתרבותי, את ערכה בהוה בתור הצלה לאחינו הנרדפים על צוארם ובתור חזיון לעתיד הקרוב והרחוק גם יחד. ומה רבה אמונתנו בכחות העם העברי, למרות שחלקו הגדול עומד על עברי פי פחת. כל דבריו ונאומיו ברפים מלאים אומץ ובטחון, בינה ודעת. באחד מנאומיו שנשא בירושלים (לפי מה שאנו מוצאים ב„דואר היום", גליון צ"ח) הביע סיר אלפרד מונד את הדברים היפים והנעלים, המנחמים והמעוררים:

„אין אני יכול להביע במלים את רגשותי, רגשות יהודי הבא לארץ־ישראל בפעם הראשונה. ביחוד בשעולה בזכרוננו שזוהי התקופה ההיסטורית שבה יחתך גורל עמנו וארצנו. סוף־סוף יש לנו האפשרות לעשות את ארץ־ישראל לארצנו. למרות כל הקושי הטכני, עשה נעשה, מבלי להביט על הזמן הרב והכחות הגדולים הדרושים לנו. אנכי באתי לתוך התנועה הציונית מתוך הכרה, שחובת כל אחד מאתנו לתת את חלקו בעבודה הלאומית. אנו עומדים עכשיו על הסף. אולם יש לנו עוזרים בעבודתנו, גם פה הממשלה המקומית וגם שם בממשלה המרכזית בלונדון. מר לויד גיאורג מתיחס בחבה גמורה לעבודתנו. הייתי אתו יחד, בזמן כבוש ירושלים, ושום דבר לא גרם לו נחת־רוח ועונג כמו שחרור הארץ הקדושה. כל העם האנגלי, יחד עם כל מפלגותיו ושדרותיו, עומד מאחורי גבנו. הם מצפים לזה, ובצדק, שהעם העברי ישקיע כחות רוחניים, סדוריים וכספיים בארצו, זאת היא העבודה הכי קשה לכולנו לבחור בזמן קשה כזה, אולם לא אנו בחרנו בו, כי־אם הרגע ההיסטורי הוא הוא שקבע את תפקידנו בתקופה כזאת. מצד אחד נהרס החלק הגדול של היהדות האירופאית, ומן הצד השני מה אנו רואים? שנוי ברוח חלקי העם היכולים לבוא לעזרתנו. הרצון לעבודה בחוגים של אלה שהיו רחוקים עד כה מאתנו הולך ומתגבר. אני לכשעצמי משתדל ליצור סביבה, שבה יתרכז הרצון המפשט הזה לעבודה ממשית ומעשית.

„יש לנו תומכים רבים. בודאי שמספרם עוד יתרבה. ויש לנו כל האפשרויות לעבודה: הארץ, האקלים והרצון הטוב. בגורמים החשובים האלה אנו צריכים להצליח בעבודתנו. נחוץ להשיג את הכספים הדרושים ולמצוא את השמוש הרצוי בכספים אלו. זה יותר קשה מבקורת. אין לך דבר יותר קל ויותר זול מן הבקורת. אין אנו צריכים להיות מושפעים ממנה בעבודתנו. יש לי נסיון בזה בתור חבר המיניסטריון האנגלי. יש לנו עובדות המראות על פעולות ידועות, והעובדה הכי ממשית היא, שמספר גדול של חלוצים נכנס כבר לארצנו. זאת היא הראיה הכי ברורה לאלה המפקפקים אם רוצים היהודים לשוב לארצם".

ראוי לשים לב ביחוד לדבריו אלה: „אני לכשעצמי משתדל ליצור סביבה, שבה יתרכז הרצון המפשט הזה לעבודה ממשית ומעשית". וזוהי חובתו של כל עברי וציוני בימינו אלה: ליצור סביבה, שבה יתרכז הרצון המפשט להושיע לעמנו ולתחיתו הארצית והלשונית לעבודה ממשית ומעשית. האדם החלש ושפל הרוח ישועבד על־ידי הסביבה, אולם האדם שיש לו רצון חזק, יוצר לו סביבה ומשפיעה עליה מרוחו לרכז את כל השאיפות הטובות בעבודה ממשית ומעשית. העבודה הציונית והעברית צריכה להעשות על־ידי כל אחד המסור לה באמת בכל יום, בכל שעה ובכל מקום, בכל חוג ובכל סביבה. כי רק על־ידי עבודה כזו תבנה ציון ותרבותנו תקום לתחיה.

ר. ב.

י. ח. טַבְיוֹב

מאת

ב ן - א ב י ג ד ו ר.

א.

קשה, קשה מאד לאדם להספיד את ידידו ורעו שהיה קשור עמו במשך תקופה ארוכה, תקופה של שלשים שנה, תקופת הכח והמרץ, תקופת העשיה והיצירה, — וידיד ורע שכזה היה לי ישראל חיים טביוב.

הספר שכזה הוא מעין הספד עצמו. בהספד שכזה הלא ישמע בהכרח גם ההספד על מבחרי שנות החיים של המספיד. כי מה ישאר לאדם לפני התקופה הזאת ואחריה? תקופת ההכנה לחיים, ימי הצמיחה, הילדות והנוער, ותקופת הסיום, ימי הכמישה, הזקנה והגויעה.

י. ח. טביוב קשור בזכרוני מראשית עלותי על בימת הספרות העברית, משנת תרמ"ט, וכמעט מצעדי הראשונים בדרך המו"לות העברית עד השנים האחרונות.

וביחוד קשה הדבר מצד האיסטניסות שבזה. אי־אפשר הדבר להזכיר את פעולותיו של הסופר המנוח מבלי להזכיר באותה עת עצמה את הפעולות המשותפות והקשורות בזה מצדי. והרי זה נראה כאילו בא גם אני להתכבד בכבודו, לספר בשבחו של המנוח ובשבחי גם יחד.

אבל מאחר שעורך „התורן" הטיל עלי את החובה להרצות לפני הקוראים את זכרונותי בנוגע לסופר המנוח, לחייו ופעולותיו — הרי בזה גופא הטיל על עצמו את

אחריות הדברים, שאי־אפשר להמנע מהם, ובזה אני מוצא את התנצלותי.

ועוד דבר אחד אני מוצא לנכון להקדים. כל החומר הקשור בזכרונותי על־אדות הסופר המנוח אָצור בארכיון שלי, מתקופת ראשית הוצאת „ספרי אגורה", מראשית יצירת „אחיאסף" ומראשית יצירת הוצאת „תושיה" ועד השנים האחרונות, ובכלל בחליפות מכתבים לעשרות ולמאות, רשימות וציונים בספרי זכרונותי, והארכיון הזה איננו כיום עמדי. וממילא מובן, כי אָנוס אני להסתפק הפעם רק בקטעי רשמים, מאורעות וזכרונות, חסרי זמנים מדויקים, מאשר יעלה מזלג הזכרון לפני עיני רוחי.

ישראל חיים טביוב הופיע ראשונה על בימת הספרות העברית בשנת תרמ"ט, כמעט בעת אחת עם עוד כחות וכשרונות חדשים שנתגלו אז על־פני אופק ספרותנו, כמו ברויינין, לוינסקי, אחד־העם ואחרים, בתור החלוצים הראשונים של תקופה חדשה בספרות העברית, תקופת התחדשות התוכן והצורה, המחשבה והסגנון, שאָמנם, במדה ידועה, עזרו להם בעבודת ההכנה ופנוי הדרך הסופרים שהחלו לעבוד בנטיה זו לפניהם כמו פרישמאן, קאנטור, בן־יהודה ומנדלי מוכר־ספרים. רובם ככולם, אם בהכרה ברורה ובכוונה מסוימת או גם מבלי זה, רק על־פי הכרח פנימי הנובע ממקור הטעם הטוב, הנפש היפה, ההשפעה של הספרות הכללית והשאיפה לישכלול והתקדמות, כמו קשרו קשר על הבטלנות של דור ההשכלה שקדם להם, וכמו התקוממו בכל תוקף לנער את האָבק שנצבר בספרותנו משנים רבות, להרביץ על תלמיה את טל הבוקר הרענן, המשובב את הנפש, ולפחת ביצירותיה רוח חדשה וחיים חדשים.

ראשית מלחמתם היתה כנגד ההתאבנות שבסגנון, כנגד המליצה הנפוחה והכבלים של שברי הפסוקים, שלא נתנו לספרותנו להתפתח, לנשום ברווחה ולשאוף אל קרבה רוח צח וחפשי.

מצער היה מספר הלוחמים שבמחנה החדש והצעיר, אבל מיום ליום נוספו כחות חדשים, וגדלה השמחה במחנה החדשים לכל כח־עוזר שנוסף להם.

שמחה כזו עוררה במחנה חלוצי ספרותנו החדשה הופעתו של הפיליטוניסטן י. ח. טביוב, שנתגלה ב„המליץ" בפעם הראשונה בפיליטונו הראשון „דוגמאות מספר המלים", בי"ד ניסן, תרמ"ט.

הפיליטון הנזכר היה מלא עליצות החיים, אירוניה עוקצת, סאטירה יפה ומעודנה, וסגנון חי, צלול ושוטף.

הפיליטון הכיל דוגמה מליקסיקון הומוריסטי בסדר אלף־בית, שנמשך בגליונות רבים ב„המליץ" של אותה השנה ובשנים שאחריה, וטביוב קנה לו שם בספרותנו הצעירה בתור אחד הפיליטוניסטים היותר מצוינים, בעל סגנון מעודן ומיופה, בעל טעם מזוקק ובעל השקפה בהירה וסקירה חודרת.

רבים מערכי הליקסיקון ההומוריסטי של טביוב לא אָבדו את ערכם גם כיום, למשל:

ע ב ר י — נחלקו הדעות בביאור שם זה, — אבל לזה מסכימות כל הדעות, כי השם עברי הוא שם ה„נרדף".

ע ש י ר — שם המקרה, ובדור הזה הוא מלת ה„יחס".

פ ל י ט ה — לפנים נחשב לשם ה„מקרה", אבל בימינו — הוא נכנס לסוג „התנועות הגדולות".

ק ב ל ה — לפנים היו שני מיני קבלה; קבלה סתם וקבלה מ ע ש י ת — האידנא מחבבים רק את הקבלה המעשית: קבלת כסף...

ע ל י ה — אחת מן המדות שהתורה נ ד ר ס ת בהן.

א ד ו ק י ם — לא יתנו משרה לאיש יהודי, לא יקחו לבניהם אומנים או אומנות מקרב אחיהם, לא יחתמו על מכתב־עת עברי.

ומדי הזכירי בזה את מכתבי־העתים העברים, כדאי להזכיר בזה עוד ערכים שנונים ואמתיים של טביוב מענינא:

מ ו " ל — איש אומלל ומטופל ביסורים מאין כמוהו.

מ א מ ר — תכלית המאמר היא להראות, כי הסופר מבין לכתוב בלשון־הקודש.

ס ו פ ר ת — בהמשך „מאמרה" כל תשכח להגיד, כי היא „עלמה צעירה לימים".

ס ו כ ן — איש אשר שכרו יוצא בהפסד נעליו.

ח ו ת ם — איש אשר בעיניו הוא נ ד ב ן גדול בשלמו במיטב כספו בעד מכתב־עת עברי. לכן הוא אומר בלבו, כי כל מכתב־העת לא נברא אלא בשבילו, ולכן הוא קוצף תמיד על המו"ל על אשר לא ימלא כל משאלות לבו.

ק ה ל ־ ק ו ר א י ם — יחופש בנרות ואיננו.

מלבד פרקי ה„דוגמאות מספר המלים" נדפסו מאת י. ח. טביוב ב„המליץ" ובמאספים שונים הרבה פיליטונים שונים, מלאי הומור נחמד ושנינות של סופר פקח, המסתכל בחיים בעין בהירה.

ביחוד היה כחו של טביוב רב בהומור הסגנוני בלשון נופל על לשון, כמו:

תלמיד־חכם שנמצא ר ב ב על בגדו חייב מיתה, והדיוט שמצא ר ב ב ו ת בבגדו הרי זה משובח.

אשה נאה, דירה נאה וכלים נאים מ ח ר י ב י ן דעתו של אָדם.

אין ע נ י ו ו ת במקום ע ש י ר ו ת.

אין א נ י ו ת (איגואיזמוס) אלא במקום ע ש י ר ו ת.

מי שיש ל ח ב ר ו מ נ ה רוצה מ א ת י ם.

אָסור להסתכל בפני אָדם ר ש.

אוי להם לבנים שגלו מ ע ל ש ל ח ן אביהם ואוי להם לאָבות שגלו ל ש ל ח ן בניהם.

ואולם מלבד שנינות סגנוניות פזורים בפיליטוניו המוני אמרות מחוכמות ופתגמים יפים, שכדאי להזכיר אחדים מהם:

הרוצה שיחכים — יעשיר.

אל יעמוד אָדם במקום סכנה, כגון במקום שמאספים נדבות.

יהי חלקי עם מי שאין חושדים אותו ויש לו.

דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר, ולומדי תורה עניים בכל מקום.

איזהו חכם? זה הלוה מכל אדם. איזהו שוטה? זה הלוה מאדם אחד.

אהבה התלויה בדבר בטל דבר בטלה אהבה; ואהבה שאינה תלויה בדבר — עדיין לא באה לעולם.

גברא דנשי קטלוהו — רא רובא דעלמא.

מלבד פיליטונים הומוריים הדפיס בשנים ההן הרבה מאמרים בשאלות שונות, מאמרי בקורת על סופרים וספרים, ובכולם הצטיין במשנתו הנאה, בלקחו הזך, בסגנונו היפה, הטבעי והחי המתובל בחריפות יהודית ושנינות מעודנה.

בשנת תרנ"א החילותי להוציא את „ספרי אגורה".

בהקדמתי למחברת הראשונה יצאתי כנגד הסופרים הבטלנים, בעלי המהלך הישן שבספרותנו, ובררתי את שאיפתי להרחיק משפתנו את המליצות המסולסלות ולחדש את תכנה של ספרותנו היפה, שתהי יותר ראי נאמן לחיי העם, ואת צורתה, על־ידי יפוי הסגנון והתחדשותו.

ולא יפלא הדבר, אם תיכף אחרי צאת המחברת הראשונה התנפלו עלי אותם הסופרים הבטלנים בחימה שפוכה, בדברי חרפות וגדופים, ואחד מהם — אברהם זיננגר — הדפיס ב„הצפירה" פיליטון בהמשכים אחדים, שבו התאמץ לבטל אותי ואת הוצאתי כעפרא דארעא.

ואז באו טובי הסופרים החדשים ובעלי הטעם הספרותי במכתביהם אלי לחזק את ידי ולעודדני. בין הסופרים האלה היו אחד־העם, בריינין, בן־דוד, לוינסקי וגם טביוב. וכדאי להזכיר בזה, כי בין הסופרים שחזקו את ידי היה גם זקן המשוררים העברים שבדור ההוא, המשורר יל"ג (אגרותיו אלי נדפסו בכרך ב' של אגרות יל"ג). לוינסקי יצא להגן עלי ולהצדיק את מפעלי בפי־ליטון ב„הצפירה" — והמו"ל, סוקולוב, פתח לפני את שערי „הצפירה", להשיב לחורפי דבר. וגם טביוב נסה לצאת ולהלל את מפעלי ברבים, אבל — מה השתומם ומה התרגז, בקבלו את פיליטונו ממו"ל „המליץ" בחזרה, כי לא רצה להדפיסו, והתנצל באמתלאות שונות. גם אני וגם טביוב תמימים היינו אז עוד ולא ידענו עוד את נימוסי הספרות ואת מנהגי מו"ליה בימים ההם, והדבר הזה הרגיז אותנו עד מאד. טביוב נסה להמציא את פיליטונו ל„הצפירה", וגם היא לא הדפיסה אותו. מו"ל „המליץ", הארז, הנהיג בויקוט גמור בנוגע להוצאת „ספרי אגורה" ודן בגניזה גם דברי סופרים אחרים, שיצאו להלל את ספרי הוצאתי, כמו בן־דוד, א"י סלוצקי ועוד. ולא עוד, כי במשך שנה שלמה כמעט לא קבל אפילו: מודעותי בשכר להדפיסן ב„המליץ".

המו"ל השני של „הצפירה", החכם חז"ס, היה רגיל לאמר: כי רואה הוא בכל ספר עברי חדש מתחרה ל„הצפירה", כי הקורא שמוציא את כספו למקנה הספר ימנע מחתום על „הצפירה", והארז, כנראה, גם כן נקט בכלל זה, ולא עוד, כי ראה במפעלי גם התחרות ספרותית מצדי, למשוך את טובי הסופרים אלי, וככל אשר הוסיפו טובי הסופרים לתת את ידיהם למפעלי ולהדפיס מעשי ידיהם בהוצאת „ספרי אגורה", כמו: דוד פרישמאן, טביוב, י. ל. פרץ, בריינין ועוד, כן גדלו כעשו ורגזו עלי וכן החמיר את הבויקוט שלו, והיה משמיט גם מן המאמרים שהדפיס את אותן השורות שנזכרו בהן „ספרי אגורה" לשבח. לשוא העתירו דבריהם על ה„ארז" בנוגע לזה רבים מטובי הסופרים, שהוקירו את פעלי, כי הוא אטם אזנו משמוע. וגם בהיותו בשנת תרנ"ב בווארשה, בהשתתפו שם בועידה כללית של „חובבי ציון", לא נעתר לי אפילו להדפסת מודעותי ב„המליץ".

„הצפירה", כאמור, לא הנהיגה בויקוט בנוגע ל„ספרי אגורה" והדפיסה את מודעותי, וגם איזה מאמרי בקורת על־אדותם, — אבל נמנעה בכל זאת מתת מקום רחב בשעריה לדברי קלוס על־אדותם, אפילו אם נכתבו בידי סופר מפורסם כטביוב.

אז הדפיס טביוב מאמר בקורת בשבח „ספרי אגורה" בעתון „אסטרייכישע וואָכענשריפט", שיצא על־ידי הר"ר י. בלוך בווינה, בגרמנית, בשעה שבריינין יצא לדבר בשבח מפעלי בעתון „זעלבסט־עמאנציפּאציאָן" שיצא בגרמנית בווינה על־ידי ד"ר נתן בירנבוים, ודובנוב — קריטיקוס — בירחון הרוסי „וואָסכאָד".

פעם אחת אמנם היה הארז אנוס לפרוץ את גדר הבויקוט שלו בנוגע אלי ולהוצאתי בצאת הסופר לילינ־בלום ב„המליץ" לדון בדבר מחברתי „שני חזיונות", שכללה השקפה של ציוניות־רוחנית מיסודה של שיטת אחד־העם, ושעורר על־ידי זה פולמוס ספרותי חריף מצד אחד־העם וזלמן עפשטיין. כנראה, לא יכול היה הארז לדחות מעל פניו סופרים מפורסמים כאלה ואנוס היה להדפיסם.

כעבור שנה בערך, ביסדי את „אחיאסף", יעצני אחד מחברי „אחיאסף", המנוח אלעזר קאפלאן, לפיים את הארז ולשלוח לו מספורי בשביל „המליץ". עשיתי כאשר יעצני ושלחתי להארז ספור בשם „על קבר רעיה", שנדפס תיכף ב„המליץ" בהמשכים אחדים. וגדרי הבויקוט של הארז נפרצו. קבלתי אז ממנו מכתב מלא תהלות ותשבחות, וכי מעתה הוא נותן לי ידו לשלום. ואז החל להדפיס את מודעותי וגם מאמרי בקורת בשבח מעשי ידי והוצאתי מאת בן־דוד, מאת סופר אחד בשם דן (אבנ"ר), גם מאת — טביוב ולוינסקי.

נטיתי מעט הצדה וספרתי דברים שאין לכולם יחס ישר לטביוב, אבל הם נותנים מושג ידוע מהיחסים והנימוסים ששררו אז בספרותנו, שסוף־סוף נפטרנו מהם, במדה ידועה.

הרבה מכתבי חבה הריץ אז אלי הסופר טביוב, שבהם עודד את רוחי, כי לא אשים לב לחרופי הבטלנים ולתכסיסי בעל „המליץ" ונבא, כי סוף־סוף ישלימו גם אויבי עמדי. גם הציע לפני הצעות שונות בנוגע להרחבת מפעלי, שהייתי אסיר תודה לו עליהן.

כאשר הזכרתי, הוצאתי אז ב„ספרי אגורה" מחברת אחת מעשה ידי טביוב בשם „תמונות וציורים", וציור אחד שבמחברת נקרא בשם „הספרות בתור שדכן". אחר־כך — ציור חדש מעשה ידיו בשם „איש הרוח" בחתימת

שמו הבדוי יעקב ויטאל. ציוריו הפלטריסטיים אָמנם לא הצטיינו מצד האמנותי שבהם, בכל זאת לא חסרה בהם מקוריות ידועה, כן מצד התוכן וכן מצד הסגנון הרענן והיפה.

בהוצאת „אחיאָסף" הצעתי לפניו לתרגם את ספורו של ברתולד אוירבאך בשם „אפרים קוה", והוא קבל עליו את העבודה ברצון, והספור נדפס אָז במחברות־מחברות. התרגום הצטיין בדיוקו ובסגנונו הבהיר והצח.

גם בלוחות „אחיאָסף" הראשונים שערכתי השתתף טביוב בדברים יפים שונים.

חֲזוֹן רוּחוֹת

מאת

פ. חורגין.

שעה זו, שעת חירום ונסיון קשה לקיומנו, הביאָה לידי גלוי מראות חיים חדשים, סתומים וזרים, שעדיין לא עמדנו על טיבם ומהותם. יש, שמאורע חשוב בחיי עם מגלה פרשה חדשה במסכת החיים של תקופה שלמה, שנלאו חכמי הדור לסמן את מהלך התפתחותה; יש, שחיי שעה קלה, הרת מאורעות מגלים צורות חדשות בפעולות הנפש של הדור או העם, שנעלמו מעיני המסתכל. ובשעת חיינו זו באו גלויי הנפש החדשים לידי הזדקקות, והם מפיצים אור חדש על השתלשלות חיינו הפנימיים ועם זה מגלים הם טפח חדש במסכת־רזין זו דמתקריא פסיכולוגיה גלותית.

לא היו ימים קשים לאחדות הלאומית שלנו כימינו אלו. התגודדות בצורה ובמדה כזו, שאין דוגמתה בשום תקופה בדברי ימינו, חלה בחיינו, התגודדות שהיא קרובה להתנכרות. מעולם לא התבלט התהום הרחב בין חלקי עמנו, שבארצות הגלות השונות, כבשעה זו. אותם הקשרים החזקים, שאחדו את כל קהלות היהודים לחטיבה לאומית אורגאנית אחת, נתרופפו לגמרי. כל קהלה וקהלה, הנמצאת בשטח גיוגראפי מיוחד, נתכנסה לתוך ארבע אמותיה והצטמצמה צמצום גמור ברשותה העצמית, שדומה לגלוי דעת של הפסקת יחוסים בינה ובין כנסת ישראל. ראיה לדבר — היחס של שויון נפש, שהראתה היהדות העולמית לצרת היהדות שבאירופה המזרחית. עמדו האוקראינים וגזרו כליה על היהדות שבארצם והיהדות העולמית, שלא נתנסתה ביסורי פורעניות, לא הזדעזעה ולא התפרצה בזעקת מחאָה. היהדות השלוה העולמית יצאָה ידי חובתה במחאָה של נאומים, מחאת דברים, שאין צערה של האומה כולה מתבטא בהם. ברם כמה טרחות טרחה היהדות העולמית להגנת אחיהם? באמריקה, אחרי ישוב דעת ארוך, התיצבה מלאכות יהודית לפני המזכיר לעניני חוץ, לאנסינג בשעתו, ושפכה תחינה לפניו על יהודי אוקראינה. תשובתו המחפירה היה עדיין בזכרוננו. בתנאים אחרים היתה נחשבת תשובה זו לפגיעה קשה ונסה בכבודה של היהדות האמריקאית כולה, שהיתה מחוללת במחננו סער

של מחאות. בה בשעה, שכל אחד מאתנו ידע, שיד אמריקה באמצע כל ההתקוממות באוקראינה וששליחי פטלורה וסיעתו, קברניטי המרצחים, משכימים ומעריבים לפתחו של ה„בית הלבן", הרי סירובו של לאנסינג להתערב לטובת יהודי אוקראינה לא היה בעיקרו אלא הטחה כלפי כחה של היהדות האמריקאית ויחד עם זה רמז כלפי ה„רי־פובליקה האוקראינית", כביכול, שאין דעת קהל יהודית באמריקה, שעליה להתחשב עמה. ואולם היהדות האמרי־קאית, לא רק שלא התקוממה כנגד יחס מעליב כזה מצד ממשלתה אליה, ולא רק שלא הפגינה ברבים על לקוי הדין של הומאניות, שיש בסירוב כזה, אלא שקבלה במנוחת נפש גמורה את גלוי דעתה זה של הממשלה, וגם על עלבונה מחלה. גלוי, איפוא, שכל עיקרה של התעוררות זו מצד היהודים האמריקאיים למעשי הכליון באחיהם באוקראינה לא בא אלא למלא איזו חובה, חובה של מסורת נרידה, חובה מזיקה וסרבנית, שאין מפלט ממנה, ולא חובה פנימית, הנובעת ממעמקי הלב והנפש. ולפיכך לא בקשו אלא יציאת חובה, לצאת ידי חובתם ההומאנית, שיש בה משום להניח את דעתם. כיוצא בזה נהגו היהודים באנגליה ומושבותיה, שהשפעתם הגדולה בחיים המדיניים אינה מוטלת בספק. הללו, כאחיהם באמריקה, הסתפקו בתזכירים, שלא באו בטעם של דרישה נמרצה או בצורה של מחאָה חריפה, שאין להתעלם ממנה, ושלא נתכוונו לכתחילה להביא תוצאות ממשיות. דשו בדברים ולא תרו אחרי מעשים שיש בהם ממש. השתתפות שלמה ביסורי אחיהם היתה דוחפת אותם למעשים מסוג אחר לגמרי.

ומה שאירע ביחס ליהדות האוקראינית קרה ביחס ליהדות הפולנית. בתחילה, אָמנם, כשהגיעו הידיעות הראשונות על מעשי הפולנים ביהודים הזדעזעה היהדות העולמית. אָז התפרצה בחלל האויר של כל העולם אותה המחאָה העזה, שהפגינה את האחדות הלאומית של העם היהודי, ומחאָה כזו מצאָה מיד אָזנים קשובות. הזדרזה אמריקה לשלח ועדת בקורת לפולניה, אנגליה גם היא לא פגרה מלהתרים כנגדה, ונאנס גם קלימאנסו הצרפתי, שהיה מושבע ועומד לאמר הן לכל מעשיה הנאים של פולניה הפריצית, לנזוף בה נזיפה קשה על אכזריותה ליהודיה. ואולם מצב זה לא ארך הרבה. הלבבות נתקררו. היהודים באמריקה ובשאר הרצות החלו להרות סימני קפאון ושויון נפש ביחס למצב היהודים בפולניה. כשנתים עברו מיום שנשמעה המחאָה האדירה ההיא וכל הזמן הזה עומדים הפולנים ומצירים ליהודים בכל מיני גזירות ועגויים קשים; הפרעות, הטביחות וההרס נעשו לחזיונות מתמידים, הצרות האחרונות משכחות את הראשונות — ויהודי הארצות השלוות כובשים את פניהם בקרקע ושותקים. בא מורגינ־טוי היהודי בהרצאָתו המחפירה, שבה פתח פתח התרה לצוררי היהודים על מעשיהם ביהודי פולניה, ולא נמצאָה קהלה אחת בין מאות הקהלות של היהדות האמריקאית, שתביע התמרמרות ברבים כנגד מעשה הבגידה של יהודי באחיו. היהדות האמריקאית הרכינה ראש אליה. שתקו היהודים האמריקאים כשהאדמיניסטראציה הווילסונית שלחה מכספם נשק להפולנים, שהשתמשו בו כנגד אחיהם. לא כך היה נוהג בן עם אחר באמריקה. כולנו זוכרים את

מעשי הגרמנים כאן לפני שהוכרזה המלחמה בין ארץ זו וגרמניה. ועדי ראיה הננו כיום למעשי האירלאנדים, אף שלא ראי דיננו כדינם. בדרך זו אחזה היהדות האמרי־קאית בעת הבחירות. היהדות האמריקאית, שכחה רב בחיים המדיניים, לא הרצתה את טענותיה לפני המפלגות הנלחמות, כמו שעשו האירלאנדים, ולא דרשה מהן גלוי־דעת ביחס לשאלת היהודים באירופה המזרחית, שבודאי לא היו נמנעים ממנו. והיש להתפלא על השנוי במהלך הרוחות של העולם הכללי ביחס למעשי הפולנים ביהודים? אם היהודים בעצמם מהרהרים חרטה על פגיעתם בכבוד פולניה, שהרי כך יפרשו את הדממה שנפלה במחננו, הוא לא כל שכן!

ואולם ההתגודדות הזו לא התבטאה בצורה כל־כך מעליבה כמו במעשי הונגריה. סמה „הונגריה הנעורה" וחתרה חתירה עמוקה מתחת קיומה של היהדות בארצה ומכלה בה את כל חצי השנאה הדתית והגזעית. נמצאו פועלים, שאינם בני־ברית, ותבעו את עלבונם של היהודים, והיהדות השקטה והשלוה — כלימה תכסה את פנינו — אף לא לחשה על מכת אחיהם בהונגריה, ואף עקימת שפתים של השתתפות בצער לא הראתה לשברם הנורא! מאות מאחינו אלה נהרגו בכל מיני מיתות משונות, רבבות מהם עונו בענויים נוראים, קהלות שלמות נעקרו משרשן, ולא נמצאה אף ארץ אחת, שתצא שם היהדות לכל הפחות במחאה כנגד מעשי הונגריה אלו. ובכל קרן־זוית של חיינו, שהננו מעיפים את עינינו, הננו נתקלים בלקוי מאור זה של אחדותנו הלאומית. הרחוב היהודי, שהיה תמיד כלי־המבטא למצב רוחו של כל העם, לא שנה את פניו בשעת פורענות זו לחלקי עמנו היותר חשובים, שחייהם נעשו הפקר, דמם מותר וכבודם נתון לשמצה ולעג, ולא התרגש לצריחה המטרפת של רבבות הקדושים, שאין אדם חי בעולם, שלא תקפיא את הדם בעורקיו. עובדה היא, עובדה מעציבה ומטפחת, שמעולם לא רבתה השמחה ברחוב היהודי האמריקאי כבימי הזעם האלו. מעולם לא היה לבו של בן הרחוב היהודי גס בתענוגיו ובורח מהאבלות הלאומית כברגעי היסורים האלו. כאן חגג הרחוב היהודי את חגו בכל ימות השנה, בשעה שחייב היה להתעטף שחורים ולהשתטח על הארץ. ונתקיים בו מה שנאמר בחורבן ביתר.

רוח זו צררה בכנפיה גם את העתונות שלנו. חובתה של העתונות שלנו כאן כבארצות אחרות היתה בשעת משבר כזה להעמיד את קוראיו על הסכנה הצפויה לקיום אחיהם, לעוררם למעשים, למעשים ממשיים ומתמידים להגנת חיי אחיהם. חובה של העתונות שלנו היתה להשתמש בכל התרחשות מדינית פנימית, שנשמעים בה לאזרח באונס או ברצון, לתבוע את משפט אחיהם ולהרים קול מחאה נגד עוות דינם. ואולם העתונות היהודית היתה האחרונה לקרוא את העם להבעת מחאה. דנה היא על כל שאלות השעה, שראויות ושאינן ראויות לבוא בקהל יהודי בשעה כזו מלבד שאלת הקיום של יהודי אירופה המזרחית, בה בשעה, שאין לך יום, שלא יהיו גליונותיה מלאים ידיעות מחרידות על מצבם של היהודים האלו. משמשת היא אספקלריה בהירה למצב הרוחות של קוראיה. משתקף בה באופן בולט כל הפירוד, שנפל במחננו הלאומי, כל הקפאון, שתקף את היהדות השלוה, ביחוסה לצרת אחיה. אלמלא הידיעות של פרעות וגזירות חדשות, שאינה מדירה מהן את קוראיה, אפשר היה לחשוב, אם היינו באים לדון על־פי השאלות המעסיקות את מוחות סופריה, כי אין פרץ ואין צוחה בחיינו ואין שאלות הקיום של שבעה מיליונים מישראל מנסרת עכשיו בעולמנו. חיה היא עתונות זו מפי הקורא וזה נתפוצץ לרשותו העצמית והתיחד במחיצתו המיוחדת.

בחזיון זה תלוי גם הקולר של אפיסת החיים, שנשתה עכשיו בעבודת הגאולה שלנו. תסיסה לאומית כבירה עברה ביהדות האמריקאית בימות המלחמה. התנועה הציונית כבשה את הלבבות. ההסתדרות הציונית האמרי־קאית התרחבה והתפשטה במדה כזו, שלא פללנו אליה. הציוניות הרחיבה את חוגה, העצימה את מעשיה ונתעטפה בנפש חדשה. באו הימים האחרונים והפכו עליה את הגלגל. פסקה ההתענינות בשאלת ארץ־ישראל בין יהודי אמריקה. אפאטיה נוראה לעבודת התחיה תקפה את כולם; שאלת הבנין של מולדתנו הלאומית אינה מטרידה את מוחם והעבודה הציונית, עבודת הגאולה, הולכת ומתנוונת ונעזבת גם מפעליה הותיקים. מה חולל את השנוי הזה ביחס היהדות האמריקאית אל עבודת הגאולה? המצב המדיני של ארץ־ישראל לא נשתנה לרעה. אדרבה, אנגליה הראתה במופתים חותכים, שמנוי וגמור אצלה להוציא לפועל את הכרזת באלפור בשלמותה. דוקא בשעה זו קרו מאורעות כאלו, שבכחם יפה לא רק לעקור את היאוש מהלב, אלא גם לעורר תקוות חדשות ולהוליד התרגשות מרובה. נמנה נציב יהודי לאומי בארץ־ישראל. השפה העברית הוכרה לשפה רשמית של הממשלה. המשרות המדיניות היותר חשובות של הארץ הולכות ונמסרות לידי יהודים. והכרת הכח המדיני של יהודי ארץ־ישראל, אותו הכח שמנעה הממשלה מהערבים. האם אפשר הדבר, שמאורעות היס־טוריים כאלו, שבשנים כתיקונן היו מעוררים התפעלות עצומה בין כל נפוצות הגולה, — האם אפשר שהם, המאורעות האלה, אבות להיאוש הקר הזה של יהודי אמריקה לטובת הגאולה? הופעה מתמיהה זו אינה נפתרת אלא כך: התנועה הציונית דולה את כחה מהאחדות הלאומית שלנו. אין ארץ־ישראל נתבעת אלא במי שנתבשלה הכרתו הלאומית, ההכרה הפנימית באחדותו הלאומית השלמה של עם ישראל, ואינה נזקקת אלא ביהדות, שאינה מתכחשת, מדעת או שלא מדעת, לצורתה הלאומית. עבודת התחיה נמדדת במדת החום של אחדות לאומית זו. לפיכך כשהתרבו היחוסים ההדדיים בין אמריקה היהודית והיהדות העולמית בזמן המלחמה התעוררה גם התנועה הציונית לחיים חדשים. התגברה האחדות הלאומית והתחזק גם הרגש הלאומי, המפנה, בהכרח טבעי, את לב היהודי לארץ־ישראל. עכשיו כשנתרוקנה היהדות האמרי־קאית מכל הרגשה משותפת וכחות איתנים עמדו על אחדותנו הלאומית לנשלה משרשיה, נתמעטו הלבבות, כתולדה הכרחית, גם ביחס לעבודת הגאולה. זוהי השתלשלות, שאין בכחו של המצב המדיני של ארץ־ישראל לחייבה או לשללה. יהודי, שנשתתקו בו עצבי החיים,

הנמתחים בינו ובין כלל ישראל, אין מקום בנפשו לשאיפה למדינה משלו וחיים משלו, שבכולם אתה מוצא את סמל האחדות הלאומית, שהוא בועט בה, ואם אין צורך בנפשו לארץ־ישראל יהודית, מה לו אם השעה משחקת לה, אם כל התנאים נתכשרו לבנינה ואם המצב המדיני רצוי לנו ביותר. אי־אפשי, זוהי תשובה נצחת שאין לה פרכא, המנצנצת מהפנים החדשים שלבשה עכשיו היהדות. על כן אין השפעת התנאים החיצוניים ניכרת ביחס החדש של היהדות האמריקאית אל עבודת הגאולה. כששחקה לה השעה להאחדות הלאומית, נתרבו שורות הציונים גם בטרם שבאה לעולם הכרזת באלפור; אולם כשהתפוררה אחדותנו הלאומית, נסתפח השדה של העבודה הציונית גם אחרי שזכתה להכרזת באלפור ולהחלטת סאן־רימו, ואחרי שיש בידה להראות על נצחונות מדיניים חשובים.

והרי גם עבודת העזרה! יודע הוא כל אחד מאתנו, שיש לו מח בקדקדו, שיש יתרון לעבודה מאוחדת ומשותפת בכל דבר ובפרט בענין עזרה. רחבה היא דעת הכלל מהפרט וכח צבורי עדיף מכח פרטי. ואלמלי נצטרפה לעובדה ההגיונית הזאת גם ההכרה הפנימית, ההכרה מתוך רגש, שהאסון שקרה ליהדות באירופה המזרחית הוא אסון ל א ו מ י, כי אז היה הכרח של עבודת עזרה כללית זו נשמע מאליו. ברם הפגימה, שהוטלה באחדותנו הלאומית, העבירה את היהודי גם על דעתו וגם על רגשותיו. התחלקו היהודים לערי מושבותיהם. כל כנופיה וכנופיה, אפילו הקטנה שבקטנות, פורשת לה מהצבור ובונה לה בימה בפני עצמה. יש לכל יהודי „לאנדסמאנשאפט" משלו, המחזיק ועד עזרה מיוחד, ועד מחלק מיוחד ושליחיו יוצאים מהכא להתם ועושים את רצונו. ועבודת העזרה הכללית, שאין מי שיכפור בערך מעשיה הגדולים, האורגאניזאציה הנפלאה הזאת, הולכת ויורדת לטמיון. שאלת של „עניי עירך" אין בהתגודדות זו. אי־משום זה לא היה צורך במונופוליה מיוחדת והסתלקות גמורה מרישותו של הכלל ומחובת עזרה כללית. הרשות היתה בידיהם של בעלי ה„לאנדסמאנשאפטים" להפקיד את עניני „עניי עירם" בידי ועד העזרה הכללי, שהיה יודע להשתמש בהם גם להנאת הכלל. וכל החזיון הקשה הזה אינו מתברר אלא על־ידי הפגיעה הקשה, שנפגעה אחדותנו הלאומית. נראה, כאילו חוששת כל חברה ארצית, שלא יפול ממִמונה לקופת עזרה של עיר אחרת. אינדיווידואליות גסה כזו מבליטה באופן בהיר את מדת ההתגודדות, שנפלה במחננו. הגיעו הדברים לידי כך, שנמצאת חברת עזרה כללית, שיצאה להכריז על עמידתה העצמית רק בשל טעמים מפלגתיים. והעובדה הזאת מלמדת אותנו עד כמה קהה הרגש של אחדותנו הלאומית גם בלבותיהם של המעולים שבמחננו, שיכלו להכנים נימוקים מפלגתיים במעשה העזרה במצב זה של היהדות. ומשפסקה האחדות מישראל אין יהודי עומד על הצורה ה כ ל ל י ת של צרת אחיו. וכה ירדה אחדותנו הלאומית פלאים.

מְעָרוֹת־הַקְּבָרוֹת שֶׁל הַיְהוּדִים אֵצֶל מוֹנְטוֹפֵירְדֵי

מאת

ד"ר יוסף ריידר.

בין המחזות היותר מרהיבים ומפליאים בסביבות עיר רום הן מערות־הקברות העתיקות המתעקלות ומתפתלות בעבי האדמה ומתראות כארחות עיר־רפאים עזובה ושוממה. הנך יוצא את העיר דרך השער סאן־סיבאסטיאן ופונה למרומי אורח אפיא המפורסם, ואחרי עברך את בית־התפלה הנוצרי המכונה „דומינה קווא באדיס" * הנך בא אל שורה שלמה של מחילות ומערות המעוזקות ומסוקלות באבנים אדומות ומפולמות. בצלעות המערות נמצאים כוכים ממדות שונות, קטנים גדולים. כידוע, שמשו כוכי המערות האלה בימי הקיסרות בתור קברים למלכי רום ושריה, ורק בימי הפורעניות והרדיפות הנוראות כנגד הנוצרים הראשונים הסתתרו הנרדפים והסתופפו בנקרות צוריהם ובסעיפי סלעיהם, ויחיו שם חיי צער ודחק, חיי חסידות ופרישות, ובמשך הימים קברו שם גם את מתיהם. עם נצחון הנצרות והתפשטות תורותיה באפרכות רום בימים המאוחרים עזבו הנוצרים את המערות הצרות והעמומות ויצאו לחיות באור עולם, ובמשך הזמן נשתכחו המערות וערכן ההיסטורי בעיני האדם ויהיו לחרבות שוממות ובלתי־חשובות, אשר אין איש שם אליהן לב. המצב הזה ארך במשך כל ימי־הבינים, ורק בקץ שנות המאה השש־עשרה התחילו להתענין בהן עוד הפעם, לחקור ולדעת את אופן בנינן ואת תכנן הקדמוני, ויחפרו בהן ויגלו מצבות עם כתובות יקרות וחשובות, הן מצד ההיסטורי והן מצד הפילולוגי, וגם תמונות נאות ודיוקנאות מרהיבי עין.

כשנתרבו החפירות בתחילת שנות המאה השבע־עשרה נגלו גם כן מערות־קברות יהודיות, כעין שדי־קברות, שהיהודים הרומיים היו מקברים בהם את מתיהם. בשנת 1602 גלה בוסיא בית־עלמין עברי עתיק כזה לפני השער הפורטואנסי, אשר לפי עדות החוקרים ההיסטוריים שמש בתור שדה־קברות להיהודים שישבו מעבר לנהר הטיבר. בתחילת שנות השישים למאה העברה נגלה בית־עלמין עברי יותר רחב בכרם ראנדאניני אשר באורח אפיא **. בשנת 1867 חשפו עוד שדה־קברות בכרם צימארא גם כן

* האגדה מספרת, שבשעת הרדיפות והגזירות נגד הנוצרים הראשונים באפרכות רום במאת השנים הראשונה החליט פטרוס ינוס מעיר־הנצח ולהמלט על נפשו, אבל בדרכו מחוץ לשערי רום פגש את ישוע הצלוב וישאלהו: „דומינה, קווא באדיס?" (ולאן אתה הולך, אדוני?). הלה השיב: „הנני הולך להצלב עוד הפעם". אז נתחרט פטרוס על מעשהו וישב על עקביו ויבוא לרום לסבול עם אחיו המעונים. לזכר המאורע הזה נוסד בית־התפלה הנזכר

** ראה רפאל גארוצי: „בית־העולם של היהודים העתיקים בכרם ראנדאניני", נדפס ברום בשנת 1862.

בסביבות אפיא, ובמשך הימים נגלה בית־עלמין עברי הישוב גם בעיירת פורטא אשר על שפת נהר הטיבר. אבל בית־הקברות העברי היותר עתיק בארצות המערב נגלה בימינו על־ידי הד"ר ניקולאס מילר אצל מונטובירדי אשר בסביבות עיר־הנצח. מילר חפר ומצא בשנת 1906 מערות־צורים ומחולות־עפר עם כוכים טפוסיים ומצבות אופיות אשר תכנן מעיד עליהן שהן יהודיות. שנים אחדות עסק חוקר־קדמוניות זה בבדיקת המצבות האלה ובפתשגן כתובותיהן, ובשנת 1912, בעזרת החברה להפצת מדע היהדות באשכנז, פרסם מאמר פרלימינארי אודות: בשם „מערות־הקברות היהודיות אצל מונטובירדי ברום". המאמר הזה, כאמור, היה רק מעין פתיחה והקדמה, שבה באר את ערכה הגדול של התגלית בדברי ימי ישראל הקדמונים. במאמרו זה הבטיח המחבר להדפיס את כל הכתובות של המצבות במוקדם היותר אפשרי. אבל לדאבון לבם של כל רעיו ומעריציו של החוקר הזה נרטש פתיל חיתו בעצם עבודתו החשובה, בטרם שנגמרה. ורק זה לא כבר נתגלגלה לידי תלמידו הד"ר בעיז, אשר לקח על עצמו לגמור אותה ולהכינה לדפוס. בעיז עמל ויגע הרבה לתקנה ולשכללה, וילך לרום לבחון את המצבות עוד הפעם, בכדי להוציא דבר מתוקן מתחת ידו. ופרי עבודתו ההרוצה מונח בעת לפנינו *.

בהקדמתו מודיע בעיז את העובדה המעציבה, שבית־הקברות הזה, אשר נשמר בעצם תומו כאלפים שנה ולא נגעה בו יד הזמן מחמת שכבת העפר אשר כסתה על פניו, הולך ונפגם, הולך ומתקלקל בעת מפני נשמת האויר וזרמת הרוח, באופן שבעוד מספר שנים לא ישאר ממנו שריד ופליט. מפני טעם זה טוב עשה מילר שהסיע והסגיר את רוב המצבות עם הכתובות אל בית־השכיות הלטרני ברום, אל המחלקה הנוצרית, ששם הוצגו לראוה באולם מיוחד הנקרא „אולם יהודי חדש". לוחות האבן עם כתובות על פניהם תלויים על הכותל, בעת אשר גזרי לבנים וקטעי לוחות טיט ועוד דברים פעוטים גנוזים בארונות של זכוכית. ופה, באולם מרווח ומואר זה, כל נוסע ותייר הדורש אל ימי קדם ומתענין בעתיקות עם ישראל, יש בידו לבחון את הכתובות, בכדי לעמוד על אפין ותכנן העתיק.

גם רמיזה קלה תוכיח שהמצבות האלה הן עתיקות מאד. צבען השחום או האמוץ, השׁשר שנשתמר פה ושם על־גבי האותיות החרותות, הצוורים והצרמים הפרימיטיביים המכתירים את טופס הכתובת — כל אלה מעידים על תקופה נושנה. והנה לפי דברי העורך המלומד בהקדמתו רוב המצבות האלה הן בנות שנות המאה השנית או השלישית של התאריך הנהוג, ורק אחדות מהן הן בנות המאה הרביעית או החמישית. יוצאת מן הכלל היא מצבה אחת בשפת יון עם אותיות עבריות אחדות בלתי־מובנות בכתב רעץ, הכתב שהשתמשו בו היהודים בימים קדומים מאד (כמו, למשל, בכתובת השלוח המפורסמת), אשר פניה מעידים שהיא בת המאה הראשונה. לפי דעתו של הפרופיסור מארק לידזבארסקי, המומחה במקצוע האפיגראפיה השמית, גם כתובת אחרת (מספר קמ"ב, ראה להלן), כתובת שנתחברה כולה בעברית, היא בת המאה הראשונה.

מספר הכתובות בספר זה הוא מאה ושבעים ושבע. רובן נשתמרו בשלמותן, ורק אחדות מהן פגומות וקטועות בקציהן עד כדי לטשטש קצת את התוכן או את הציור אשר על פניהן. אלה שנבדקו או התפוררו לרסיסים נתחברו עוד הפעם לחטיבה אחת, באופן שתכנן הוא מובן ומחוור גם כיום. הכתובות הן על־פי רוב קצרות ובכל מיני לשון: מאה ועשרים וארבע מהן הן ביונית, שלשים ושמונה — ברומית, שליש — ברומית עם אותיות יוניות, אחת — ביונית־רומית, שתים — ברומית־יונית, אחת — בארמית־יונית, שליש — בעברית, אחת — ביונית־עברית, אחת — ברומית־עברית, ושליש הן קטועות וסתומות. תוכן הכתובות הוא על־פי רוב כזה: „פה נקבר פלוני בן פלוני... ינוח בשלום על משכבו". יש אשר הכתובת מסתיימת ב„שלום על ישראל". הסגנון היוני הוא פשוט והמוני, מה שקוראים אלכסנדרוני והליניסטי, ובכל זאת שונה הוא קצת מן הסגנון ההליניסטי של העתקת־השבעים. במימרות מכתבי־הקודש, למשל, כמו „זכר צדיק לברכה" (משלי י' ז'), ניכרת השפעת העתקתו של עקילס הגר וסגנונו המלותי. הנטיה אל האחרון היא טבעית בין היהודים, אף כי הפרופיסור דייסמאן משער, שהיהודים חפצו להראות בזה את התנגדותם ושנאתם אל העתקת־השבעים. אשר, כנודע, היתה ההעתקה הרשמית של הכנסיה הנוצרית. גם הסגנון הרומי הוא פשוט והמוני, מגוין ומדולדל, והכתיבה היא או חסרה או יתירה, ולא בטעם הסגנון הקלאסי הלטוש. בנוגע אל שליש הכתובות העבריות (אחת מהן היא ספק עברית ספק ארמית), משער העורך, שבעליהן היו מדברים עברית בניגוד אל רוב היהודים התושבים אשר בלי ספק דברו בשפת הארץ. אבן דייסמאן מתנגד אל ההנחה הזאת על יסוד העובדה הידועה, שכל היהודים דברו ארמית ולא עברית בתקופה ההיא, אף כי חושב הוא האפשר שהיהודים האלה היו גרים שנכנסו אז מארץ־ישראל אל עיר־הנצח ולא הספיקו עוד לשכוח את משנתם העברית.

הכתובת היותר השיבה ומעניינת מנקודת־הראות העברית היא מספר קמ"ב, מפני שכולה כתובה בעברית, אף כי קשה מאד לקרותה. הפרופיסורים ליטמאן ולידזבארסקי, המומחים היותר מפורסמים באפיגראפיה השמית, מנסחים אותה כמו להלן:

אגיה דתנה

דבר בייבריה (במרים בריאה)

ומבארים אותה באופן זה: „אבל ושמחה הם חלק כל איש". אבל יש מקום לסתור ולפרוך: ראשונה, אין המלה „חתנה" משמשת לשמחה סתם, ושנית, בנידון דידן צריך היה לכתוב „חתנה" תחילה ואחר־כך „אגיה". כמובן, עלינו להניח, שהיהודים האלה, אף כי השתמשו בשפת־עבר לצרכים דתיים, לא היו בקיאים בחוקי השפה

---

* דיא אינשריפטען דער אידישען קאטאקומבע אַם מונטע־בערדע צו רום. עגטדעקט אונד ערקלערט פון ד"ר ניקאלאוס מיללער. נאָך דעם פערפאַסערס טאָדע פערפאָלשטענדיגט אונד הערויסגעגעבען פון ד"ר ניקוס א. בעיז. לייפציג 1919.

הזאת בכל פרטיה ודקדוקיה. אכן אם מקבלים אנחנו את הגירסא הזאת, אז עלינו להניח שהאבן הזאת לא שמשה בתור מצבה, כי־אם בתור טבלא על פתח המערה עם תורת מוסר, כנהוג, לנחם אבלים.

מה שמפליא הוא, כי בין המצבות היהודיות נמצאות גם כן מצבות בלתי־יהודיות. הכתובות ד', מ"ג, ק', ק"א, ק"ד, ק"ה וקס"ט, למשל, עם דבור המתחיל „מוקדש לאהלי השאול", אי־אפשר שהן יהודיות ובהכרח הן פגניות. קשה להאמין, שהיהודים ערבבו את מתיהם עם מתים אליליים בבית־קברות אחד. יותר קרוב הוא, שהמצבות הזרות האלה התגנבו ממערות־קברות אחרות קרובות לבית־הקברות היהודי. ההשערה הזאת תתאמת גם בנוגע למצבות אחדות המתראות כנוצריות, כמו המצבה הגדולה קמ"ה אשר כתובתה הארוכה חוברה בחרוזים רומיים ומספרת בשבחה של המתה. הכתובת הזאת, הודות לתכנה והלך־רעיונותיה, היא ספק עברית ספק נוצרית, ואולי היא עברית־נוצרית גם יחד ומוצאה מבית־קברות אחר. כבר הזכרתי לעיל, שסביבת אפיא היא מלאה מערות־קברות מכל המינים וכל הגוונים.

מפליא הוא גם כן, ששמות המתים הם עברים רק לפעמים רחוקות מאד. על־פי רוב הם של יונים או של לוטנים, והם מעידים על מדה ידועה של חקוי והתבוללות. רבים מהם הם העתקה מלתית משפת־עבר ונוצרו אולי לצורך השעה ותו לא מידי. נקל לשער, שהיהודים אז, כמו יהודי הגלות בכל עת ובכל מקום, נהגו לקרוא בשמות כפולים את יוצאי חלציהם, אחד בעברית ואחד דומה לו בשפת הארץ. כמו שרמזתי לעיל, גם שמות פגניים נמצאים על איזה מן הכתובות, אף כי לא במדה כל־כך מרובה כמו על מצבות בית־הקברות של כרם ראנדאניני.

אף כי הכתובות הן קטנות וקצרות, בכל זאת אפשר ללמוד מהן הרבה בנוגע לדברי ימי ישראל במלכות רום בתחילת הספירה הנוצרית. הפרופיסור עמיל שירר סיכם כבר עובדות רבות מחיי היהודים אז, ביחוד מחייהם הפנימיים, על יסוד המצבות והכתובות שנמצאו אצל השער הפורטואנסי ובכרם ראנדאניני *, והכתובות החדשות של מונטובירדי אמנם מאמתות ומאשרות את השערותיו והנחותיו. לומדים אנחנו באופן ברור, שמספר היהודים ברום היה יותר גדול מאשר שערנו עד כה, ובהכרח השפעתם היתה יותר גדולה וניכרת. מתברר גם כן, שלא הרי הישוב היהודי ברום כהרי הישוב היהודי באלכסנדריה של מצרים: בעיר המצרית היתה קהלה מרכזית אחת השולטת בכל בתי־הכנסיות ובתי־המדרשות ומארגנת אותם לחטיבה אחת שלמה, בעת אשר בבירת לטיום היו קהלות רבות ונפרדות וכל אחת מהן היו לה בית־כנסת מיוחד וגם משרד מיוחד. בין המתים שנקברו אצל מונטובירדי נמצאים חברים של בית־כנסת אחד הנקרא על שם הקיסר אוגוסטוס, שני הנקרא על שם הקיסר אגריפה, שלישי המתפאר בשם בלומנוס, ורביעי על שם הורדוס. מלבד אלה הננו קוראים על־דבר בית־כנסת של עברים (שירר משער, שהיהודים האלה דברו עברית בניגוד אל אחיהם התושבים שדברו רומית, מה שמתנגד אל דעתו של דייסמאן, ראה למעלה), בית־כנסת של סידים (השוה בית־מדרש לחייטים, לנגרים, וכולי, בגיטות של מזרח־אירופה), בית־כנסת של קמפוס מרטיוס, וכדומה. בנוגע אל בית־הכנסת של הברנקלים, הנה שירר חושב, שאלה הם היהודים התושבים אשר בניגוד אל הגרים כבר הסתגלו אל ארצם החדשה ואל אופני החיים בה. אכן בורמאן סובר, כי אלה הם עבדי הקיסר היהודיים שנולדו בבית הקיסר, ודרכם היה להתפלל ביחידות ולא בצבור. איך שיהיה, הנה הפירוד היה, כנראה, גדול בין יהודי רום בעניני תפלה ועבודת אלהים, וחבל שאין אנחנו לומדים מן הכתובות האלה עד כמה הגיע הפירוד הזה בעניני כלל אחרים.

בין ראשי הקהלה השונים הנזכרים פה הם, לפי סדר מעלתם וחין ערכם, ראשי הקהלה, גבאי בית־הכנסת, חזן הכנסת, סופר ומורה התורה. את חובותיהם של אלה אפשר לשער על נקלה. נמצאים גם התוארים הסתמיים האלה: ראש מסוג עליון, אשר קשה מאד להגבילו בדיוק, ומי שהיה ראש.

כידוע, היו הימים ההם ימי התגיירות תקיפה במלכות רום, ביחוד בין הנשים, וגם נשיאים ורוזני ארץ ממשפחת המושלים המירו את דתם האלילית בדת ישראל. ובמדה אשר התגברה השפעתה של הדת העברית בה במדה התגברה השנאה אל הדת הנוצרית החדשה אשר זה עתה הגיחה ממחבואה המזרחי ותתעתד לכבוש את כל העולם המערבי. והנה זכר לתנועת־הגיור הזאת נמצא בכתובת מספר ע"ז, אשר דייסמאן מנסחה כך: „מטרונה רומית בשם פיליציטאס שנתגיירה וקבלה את השם נעמי".

מלבד הכתובות המלאות ענין רב מצטיינות המצבות גם כן על־ידי כלי־קודש ומכשירים דתיים שונים המכתירים את הכתב, כמו, למשל, כד או פך של שמן (ראה קהלת ז' א': „טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו"), מנורה (משלי כ' כ"ז: „נר יהוה נשמת אדם"), מנרפת הפתילה ומספרים להסיר בהם את חלב הנרות, שיפר (לזכר תחית המתים בימות המשיח כשיתקע בשופר גדול), לולב ואתרוג, ענף תומר, זר פרחים, עץ ופרי, עלה בצורת לב איש (סימן שמצטערים על המת), סל מלא זרעונים, קערה, תיבה או ארון של לוחות הברית, מגילת ספר, אריה לפני ספר־תורה פתוח, צפרים שונים, על הרוב יונת. המנורה היא הכלי היחיד הנמצא כמעט על כל מצבה יהודית (רק פעם אחת נמצאה על מצבה נוצרית, ובלי ספק המצבה הזאת היא יהודית־נוצרית), ומפני טעם זה היא חשובה מאד. מספר קניה הוא שבעה, אבל על המצבה קס"ז יש מנורה בת תשעה קנים ועל המצבה קע"ג נמצאת מנורה בת חמשה קנים! קשה להסביר את השנויים האלה, אף כי נניח, שאין המצבות האלה יהודיות, כי־אם יהודיות־נוצריות או נוצריות לגמרי. בין המנורות יש כאלה אשר קניהן הם לא רק עגולים או מעוקלים, כי־אם גם ישרים ומאונכים. רגליהן הן מרובעות, ולפעמים גם בצורת שתי וערב. לפעמים קרובות יש שתי מנורות זו לעומת זו על מצבה אחת, וביניהן חרותה הכתובת, מה

---

* ראה שירער, „דיא געמיינדעפערפאססונג דער יודען אין רום אין דער קאיזערצייט", ליפציג 1879.

שמתאים יותר אל חוקי היופי. במצבה מ"ז התבנית היא כזאת: מימין המנירה יונה מנרגרת מאשכול ענבים אשר לצדו פך, ומשמאלה יונה ואפרוחה ובינהן עץ. אפשר שזה הוא סמל של אושר גן־העדן בעולם הבא.

נחוץ להעיר גם כן, שספרו היפה של בעיז הוא מלא וגדוש בהארות ארכיאולוגיות והערות פילולוגיות נכבדות ורבות־ערך המפיצות אור רב על הסגנון ההילניסטי של התקופה ההיא. אבל בכגון דא לא עסקינן הכא.

אֲסֵפַת־הָאֵבֶל לְזִכְרוֹן י. ח. טַבְיוֹב

ביום הראשון העבר נערכה על־ידי הסתדרות „אחיעבר" בניו־יורק אספת אבל לזכרו של הסופר והפדגוג העברי המנוח י. ח. טביוב.

מספר העברים הבאים היה רב, אולם, לצערנו, לא באותה המדה הראויה לפי כמותה של ניו־יורק ה ע ב ר י ת ולפי זה שאנו רגילים לראות את מספר הבאים לנשפי שמחה עבריים.

אחד המספידים העיר אמנם אחר־כך על התזיון הזה, וזה עוד הגביר את רוח האבל והרגשת הדכדוך בלבות העברים הרציניים שבקרו את האספה.

מר א. רבינוביץ, סגן נשיא „אחיעבר", פתח את האספה והציג תיכף את החזן רוטמאן, ששר בנעימה מעציבה את מזמור מ"ט של תהלים. יושב־הראש נשא אחר־כך נאום הספד קצר, שבו תאר את תלאותיו של טביוב בתקופת חייו האחרונה

הנואם הראשון היה מר אב. גולדברג. הוא העריך את טביוב בתור פיליטוניסטן ואמר בין יתר דבריו:

„הפיליטון הוא יצירת של זמננו, המשקיף על החיים מתוך היסח הדעת, כלומר, מרפרף על העובדות ומראה את הגיחוך שבטראגיות, את השטן האיתן בכנף האלהות.

„הפיליטון היה זר לקורא העברי, שמתיחס בכובד־ראש לקריאה; אף־על־פי שהפיליטוניסטים החריצים בשפות אחרות הם דוקא יהודים; ואולי זה, מפני שהם עומדים מן הצד של החיים שהם מבקרים והם יכולים להתיחס אליהם בקרות־דעת

„באה העת לא רק להעניק את הקורא, אלא גם לענג אותו סוף־סוף הרי היה לנו הכשרון לזה והשאיפה לזו (הלא הבדחנות היתה לאינסטיטוציה בחיינו). והנה בטביוב מצא הכשרון הזה, בסובבנו היפה, של עמנו את במויו.

„טביוב הצטיין בתור פיליטוניסטן, לא רק בזה שהוא יכול להראות את הגיחוך שבחיינו ולבדח את הקורא, אלא גם בזה שהוא הראה גם על החיוב שבחיינו. ידוע, כי מלח השפה היהודית הן המלים העבריות. כל הבדיחות שבשפה המדוברת הן מיוסדות על מלים עבריות וצירופיהן. למרות זה, הפיליטוניסטים האחדים שיש לנו, אף זה שהוא בודאי אמן השפה, כוונתי: פרישמאן, אף הוא לא הצליח להוציא את נצוצי החדוה והבדיחה שמאירים את השפה העברית, את מאור הגיל שבה. אם הם מבדחים את הקהל הקורא הוא לא על־ידי השפה, כי־אם על־ידי הסיטואציות, על־ידי צירופי המאורעות. לא כן טביוב. הוא מצא את המפתח להיכל השמחה, כלומר, להיכל הנשמות שנקרא „גוף". על־ידי פזור אותיות ושנויים קלים היא החיה מבטאים ידועים ושיפסים קבועים בלשון העברית, הפזורים בתנ"ך, בתלמוד ובמדרשים".

אחריו נאם מר בן־אביגדור, ידידו של המנוח במשך שלשים שנה ושהיה קשור אתו על־ידי מפעלים ספרותיים שונים.

הנואם תאר את חברו בתור אחד מבני תקופתו ויוצרי „המדרך החדש" בספרותנו העברית ומסר דרך אגב זכרונות מעניינים מהנימוסים הספרותיים ששררו בימים ההם.

הוא העריך גם כן את טביוב בתור פיליטוניסטן, עתונאי בעל הטעם הטוב ובתור פדגוג. לסוף תאר את מעלותיו האישיות המצוינות של המנוח. (נאומו רב־הענין של בן־אביגדור נמסר בגליון הזה של עתוננו).

החזן רוטמאן ערך אז את תפלת ההזכרה כשהקהל כבד את זכר נשמת סופרו־מורו בקימה.

הנואם־המספיד האחרון היה ראובן בריינין. הוא אמר בין יתר דבריו:

סופר פקח כמו טביוב ידע עוד בראשית עלותו על במת הספרות, כי סופר עברי לא יבוא על שכרו לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, ולולא הניצוץ של אלמות המתלקח בלבו של הסופר העברי, לא היה יכול למצוא את האומץ להקדיש את כל חייו לעבודתו, כי הוא יודע שדורו לא יכיר את עבודתו כראוי.

כשנכנס טביוב אל הספרות העברית, נכנס מתוך אהבה עמוקה, שבצניעותו היה מכסה עליה. עם כל פקחיותו היה שייך לאותו הדור של אדם הכהן, שבהיותו עסוק כל היום בעבודות שונות והיה מקדיש את לילותיו לעבודתו הספרותית. היה חושב את שלחן עבודתו למזבח אלהים ואת עצמו לכהן־גדול.

בטביוב אני רואה מעבר מספרות ההשכלה הרומאנטית אל הספרות המודרנית. הוא היה עוד, במדה ידועה, יורש הרוחני של יצחק ארטר ובא אל ספרותנו עם החדוד העברי הישן. יחד עם פילוסופית החיים שלו והסאטירה המודרנית שלו השתמש בפיליטוניו גם בהירושה של הסאטירה העברית, בצורתה העתיקה, כמו: לשון נופל על לשון, צירופי אותיות ומלים וסירוסן וכדומה, שאין הם יכולים להתרגם כל צרכם לכל שפה אחרת. ועל כן מצא חן בעיני הקוראים העברים של הימים ההם. אילו לא היה משתמש באותם המכשירים שכבר השתמשו בהם הסופרים שלפניו, לא היה עושה רושם על הקוראים העברים. כמובן, שהוא השתמש בהם ביותר הצלחה.

בנוגע לכשרונו של טביוב אמר הנואם:

אנו רואים בו, בתקופתו הספרותית הראשונה, פזרנות לשונית שלא לצורך גמור. אבל במשך שנות עבודתו למד את סוד הצמצום.

אין עלינו לשכוח, כי באותה תקופה חסרה עוד ההגדרה האמתית של המושג „ספרות" וחסר עוד אז הדיוק שבמבטא. ובמה קשים היו אז חבלי היצירה הלשונית של הסופרים שבקשו לדייק בסגנונם העברי. וגם זאת: המתיקנים שבסופרים היו מוכרחים ללחום אז, תסלחו לי על הבטוי, עם פרעושי הספרות. וזאת היא אחת הסבות, שסופר כטביוב היה צריך לבזבז את כחותיו, ושפעמים רבות הגדיל את הכמות על חשבון האיכות.

הנואם עבר אל תקופותיו הספרותיות המאוחרות של המנוח ואמר:

בתקופת עבודתו ב„הזמן" נתן לנו טביוב פיליטונים

מאמרים, שאילו קובצו למקום אחד, היו משמשים חומר ספרותי יפה לקריאָה גם כיום.

ביחוד אָמנם מפליא אותנו טביוב בכשרונו היוצר והפורה בשנים האחרונות.

בימים שהיה נרדף על־ידי הבולשיביקים, בימים שסבל רעב, בשהתגלגל לאיזו עיר נדחת ברוסיה הפנימית, ואף אחרי שהבולשיביקים המיתו את בנו הבכור, — לא הניח את עטו העברי וכתב מאמרים מקוריים על התלמוד ואת ספרו האחרון „אוצר המשלים והפתגמים", זה המקצוע שהיה קרוב לרוחו על־פי כשרונו ההומורי המיוחד.

לא אמת, שהיצירות האלה אינן מדעיות. הוא היה הראשון, שכבש לו דרך חדשה, לכתוב על ענינים תלמודיים בהרצאָה נוחה, בסגנון מלוטש ומדויק. מאמריו האחרונים הם באמת מצורפים ומעובדים כל צרכם, והנני בטוח, כי כתביו אלה יהיו ברבות הימים לספרים עממיים במלוא מובן המלה.

בריינין תאר אחר־כך שרטוטים אחדים מאישיותו ומתכונתו של המנוח:

נגפשתי עמו רק שתי פעמים בחיי. בראשונה ראיתיו בווילנה. אחרי כן — על אחד הקונגרסים הציוניים. ועד כמה שהכרתי אותו, לא מצאתי בו הבדל בין הסופר והאָדם. כך ציירתיו בנפשי עוד קודם שפגשתיו.

בטביוב היו האָדם שבו והסופר שבו מזיגה אחת — אותה הפקחות, אותו הנימוס ואותו ההומור הקל. הוא ידע תמיד גבול לכחותיו וכשרונותיו. הוא לא היה שייך לשום מפלגה, ואם תשאלו אותי, מה היה, ציוני? לאומי? אענה לכם, ניתי את ספריו ונהזי. רבים מהעומדים בראש הציוניות לא ישאירו אחריהם כלום, וסוף־סוף הרי לא השם הוא העיקר.

אין אָנכי מעריץ ביותר את אלה הבוחרים ללכת דוקא בשביל הזהב ואין אני אוהב לא בחיים ולא בספרות את הפשרנות הפושרת. אבל טביוב, שהיה נוטה מטבעו ללכת גם בחיים וגם בספרות בשביל הזהב, הנה כשנגע הדבר אל תוך־תוכו ואל נשמת־נשמתו היה נלחם עליו עד הקיצוניות. לדוגמה: כשהיודי־שיסטים הקיצוניים בשעתם השפילו את השפה העברית ורצו לחבנות מחורבנה, יצא טביוב מגדר מזגו והיה לקנאי אדוק במלחמתו נגד בוזי לשוננו הלאומית.

לאחרונה הביע הנואם את תלונתו על מיעוט העברים שבאו ראספת ההזכרה. „הנני רואה — קרא בהתמרמרות — כי עלינו להתחיל את המלחמה בעד הספרות העברית מחדש, ובלי מלחמה ובלי מסירות נפש לא יצלח הדבר בידינו".

חֲדָשׁוֹת וּמְאוֹרָעוֹת

ב א מ ר י ק ה.

— ל ש א ל ת ה ה ג י ר ה. תקות ידידי ההגירה מהועדה להגירה של הסינאט נכזבה. הועדה אָמנם התנגדה להצעת החק הידועה של דז'ונסון, אולם תחת זה הכניסה אל הסינאט הצעת־חק אחרת, שבמדה ידועה היא גרועה מן הקודמת. ההצעה אומרת להגביל את ההגירה התדשה עד כדי חמשה אחוזים ממספר המהגרים של כל ארץ וארץ הנמצאים פה מכבר. המספר של המהגרים הישנים צריך להיות נקבע בפעם הראשונה — לפי ההצעה — על־פי ספירת האוכלוסים שנערכה בשנת 1910, ועל־פי זה יהיה היתר הכניסה השנתית, בתקופה הראשונה אחרי אישור החק, רק ל־592,000 מהגרים חדשים. כדי שיהיה לנו מושג יותר ברור מהגבלת ההגירה היהודית שהחק הזה עלול להביא, כדאי לציין את כמות ההגירה המותרה, לפי החק הזה, ביחס אל ארצות אחדות שמשם זורמת בעיקר ההגירה היהודית. כן לדוגמה, היתה מותרת הכניסה בכל שנה רק ל־86,632 מהגרים (מכל הגזעים) מרוסיה; ל־3,296 — מרומיניה ול־83,520 מאוסטריה־הונגריה (הקודמת).

אם יתאַשר החק הזה תתחיל הגשמתו בחיים בראשון לאפריל ויהיה נוהג במשך 15 חדשים.

אָמנם יש ספק גדול, אם אישור החק אפשרי הוא במושב (סיסיה) הנוכחי של הקונגרס. האישור נזקק להסכמת שני ה„בתים" ולחתימת הנשיא ואחרי שהחק הזה יעורר, כפי שמקוים, התנגדות נמרצה ויכוחים חריפים, — אין ספק שגורלו יוחתך ב„קונגרס החדש".

— מ ח אָ ה נ ג ד ה צ ע ת ־ ה ח ק. בועידתה השנתית השתים־עשרה של חברת „הכנסת אורחים ועזרה למהגרים", שהיתה ביום 13 לפברואר, באולם הגדול של „היפודרום" בניו־יורק, נתקבלה החלטת מחאה נמרצה נגד הצעת־החק להגבלת ההגירה לחמשה אחוזים של „ועדת ההגירה" שבסינאט.

אחרי שההחלטה מוכיחה על חוסר סבות יסודיות להצעה זו ועל העול שיש בה ביחס אל המהגרים היהודים, שהם קרבנות המלחמה והפוגרומים, היא גומרת בדרישות האלה: אם הצעת־החק לא תתבטל לגמרי, יעשו בה לפחות שנויים כאלה, שיאפשרו את: 1) איחוד התושבים היהודים באַמריקה עם משפחותיהם שמעבר לים; 2) יחס יותר צודק אל המיעוטים הלאומיים ואל הארצות החדשות והמגודלות; 3) כי מספר אוכלוסי המהגרים שבקרב התושבים האַמריקאיים יוקבע לפי הספירה של שנת 1920 ולא של שנת 1910 ו־4) כי מספר ההגירה היעודה לקבל רשיון הכניסה יוכפל לעשרה אחוזים (ממספר המהגרים הנמצאים כבר) תחת חמשת האחוזים.

העתקות ההחלטה נשלחו אל יושב־הראש ואל החברים של „ועדת ההגנה" הסינאטית, אל יושב־הראש ואל החברים של ועדת ההגירה שבקונגרס, אל נשיאי הסינאט והקונגרס ואל נשיא ארצות־הברית.

מתוך הדין־וחשבון השנתי שהקריא נשיא החברה, מר י. ל. ברנשטיין, מתבררים הנה המספרים המענינים האלה:

בארבעים השנים האחרונות באו לאַמריקה 2,604,672 מהגרים יהודים. המספר הזה עולה לשמונה אחוזים מההגירה הכללית שעלתה במשך ארבעים השנים האלה ל־23,722,453 נפש.

במשך השנה האחרונה באו לארצות־הברית בערך 65,000 מהגרים יהודים. יותר מ־91 אחוזים מהם באו אל קרוביהם המשפחתיים. נשים יהודיות שבאו לבעליהן הגיע מספרן ליותר מ־40 אחוזים מן ההגירה היהודית הכללית ויותר מ־36 אחוזים היה מספר הילדים שבאו.

בין הנואמים היו ד"ר סטיפן וויז, המטיף העממי צבי מאסליאנסקי ומר לואיס פוסט, סגן המזכיר הממשלתי לעבודה, הנמנה בין התומכים הנאמנים בההגירה היהודית. כל הנואמים הביעו את התמרמרותם נגד ההגבלות המוצעות, שאינן לפי רוח האמריקאיות האמתית.

— תמיכה ל„ווינר מורגן ציישונג". במשרדו של הנדבן הידיע נתן שטרויס בניו־יורק היתה ביום 10 ספברואר האספה הראשונה של עסקנים יהודים בני אוסטריה וגליציה בדבר יסוד קרן לתמיכת העתון „ווינר מורגן ציישונג".

הפרופיסור צבי פרץ חיות והד"ר וואלאך, באי־כח העתון הזה, בירוו לפני הנאספים את התפקיד החשוב, שהעתון הזה ממלא בהגנה על הפליטים היהודים באוסטריה ובהונגריה ובמלחמה נגד האנטישמיות בכלל.

פרופיסור חיות העיד גם כן, שכל המשתתפים בהוצאת העתון הזה ובעריכתו הם אידיאַליסטים נלהבים הנכונים להקריב הרבה בשביל מפעלם, ואם הם מבקשים תמיכה מאת יהודי אַמריקה לטובת עתונם, אין זה בא מתוך שאיפה להגדיל את רווחיו, אלא מתוך הכרה עמוקה בצורך קיומו, כיון שזהו לעת־עתה כלי־ההגנה היחידי בידיהם של יהודי אוסטריה נגד ההתנפלויות של האנטישמים.

בטון כזה דבר גם יושב־הראש של האספה, מר יעקב פיש־מאן, ומר מוריס רוטנברג. שני אלה היו בווינה בלפני חדשים אחדים והתבוננו — לפי דבריהם — אל ההשפעה הכבירה של כלי־המבטא הזה.

בסוף האספה נוסד ועד ליצירת קרן תמיכה להעתון הנזכר, והנדבות הראשונות לקרן הזאת באו מן הנאספים עצמם. נקבץ סכום של 2,500 דולארים.

* * *

בחוץ־לארץ.

באנגליה.

— שיבת סטורס לארץ־ישראל. הגיניראל סטורס, מי שהיה הגוברנור של ירושלים בזמנה של האדמיני־סטראציה הצבאית, ישוב בקרוב לארץ־ישראל וישתתף שם בהאדמיניסטראציה של הגליל הירושלמי.

— מחלקה מיוחדה לעניני המזרח הקרוב. בנאום פרידה לפני חבר הפקידים במיניס־טריום למלחמה בירר ווינסטון טשורטשיל, כי בישיבה האחרונה של הקאבינט האנגלי החלט לפתוח מחלקה מיוחדה לעניני המזרח הקרוב. עניני ארץ־ישראל יהיו איפוא שייכים למחלקה החדשה הזאת.

— לפי ידיעה מלונדון, נעשות שם עכשיו הכנות בחוגי העסקנים היהודיים לעריכת ועידה של העסקנים היהודים מארצות שונות, שתדון בשאלת ההגירה היהודית. כבר הוברר, שישתתפו באי־כח ההסתדרויות והמוסדות להגירה שבארצות אנגליה, צרפת, הולנדיה ובלגיה. הענין הראשי שיעמוד על הפרק הוא יסוד חברה יהודית בין־ארצית להגירה, שתטפל במהגר היהודי מזמן צאתו מפולניה עד בואו לאמריקה. בעלי היזמה של החברה החדשה הזאת חושבים, כי זהו האמצעי היחידי להצלת המהגר היהודי מהעניים המלוים אותו בדרכו ומהמון הרמאים המנצלים האורבים לו על כל צעד ושעל.

— ב־15 לפברואר באו ללונדון 300 מהגרים יהודים מפולניה, הנוסעים כולם לארץ־ישראל.

— היהודים מפולניה הגרים בלונדון הסתדרו לאגודה ארצית. העסקנים של האגודה החדשה הזאת מעבדים עכשיו שורה של שאלות, שהם חושבים להציען לפני המיניסטר הפולני לעניני חוץ, הנמצא עכשיו באנגליה.

בצרפת.

— היהודים באַקאדמיה הצרפתית. כידוע, מחובר המכון העליון לעבודת הרוח בצרפת, „מכון צרפת", מחמש אַקאדמיות. בכל אחת מאלה יש יהודים. זה לא כבר נערכה בחירה למלא מקום חבר אחד באַקאדמיה לעתונאות ולספרות יפה, ועלה הגורל על הפרופיסור גלוץ, שהוא פרופיסור לדברי ימי היונים במחלקת הספרות באוני־ברסיטה בפאריז ועשה לו שם בספריו הרבים אשר כתב על החוקים ועל דברי ימי הכלכלה של יון הקדמוניה.

עם בחירת הפרופיסור גלוץ עלה מספר היהודים חברי האַקאדמיות השונות בפאריז לשנים־עשר, והם: הנרי ברגסון (אַקאדמיה למוסר ולמדיניות), הדמר, ריפמאן ופרדינאנד ווידר (אַקאדמיה למדעים), ברונשוויג, לוי בריהל, ליאון כהן ורפאל ג'ורג לוי (אַקאדמיה למדעי מוסר ומדיניות), גלוץ, שלמה ריגך ותיאודור ריגך (אַקאדמיה לעתונאות ולספרות יפה) והבארון אדמונד די רוטשילד (אַקאדמיה לאמנות יפה).

— הממשלה הצרפתית חלקה בעת האחרונה אותות כבוד למספר יהודים בעד שרותם המיוחדה להארץ בזמן המלחמה. המכובדים הם אלה: אַרנולד נטר, סגן הנשיא של יק"א — קבל את התואר „מנהל של גדוד הכבוד"; אַלברט כהן, חבר חברת „כל ישראל חברים", ולואים זליגסון — „אופיצרים של גדוד הכבוד"; אחריהם באים מספר יהודים בעלי בתי־חרושת לכלי מלחמה, שהוציאו כמות מרובה של חצי תותח בזמן המלחמה, כולם קבלו תואר של „חברים לגדוד הכבוד". את התואר הזה קבל גם הבארון יעקב גינסבורג מפטרוגראד בעד עזרתו הפינאנסית.

— ה„הומאניטה" ויהודי המזרח. העתון הסוציאַליסטי „הומאניטה", היוצא בפאריז, פרסם מחאה נמרצה נגד התעמולה שהתחילה להתנהל בארץ בעת האחרונה נגד יהודי המזרח. העתון מוחה גם כן נגד שילוחם מארצות אחרות.

— עתון של כי"ח. ה„אַליאנס איזראליט" התחיל להוציא אורגאן רשמי.

— השתדלות המתבוללים. בהיות פילסוד־סקי, ראש הממשלה הפולנית, בפאריז, קבל לראיון את היהודים המתבוללים סילוואן לוי ושלמה ריינאך, שהתיעצו אתו בדבר גורלם של „אחיהם לדת" — היהודים בפולניה. בשעת הראיון נוכחו גם באי־כח העתונות האַנגלית. המלאכות „היהודית" היאת פרסמה אחר־כך גלוי־דעת, שהיא שבעה רצון מאד מתוצאות הראיון הזה.

* * *

בפולניה.

בשבוע העבר היתה בוארשה אספה נכבדה של יהודים עובדי אדמה. לפי הדינים־וחשבונות שנקראו התברר, כי בשלשת הגלילים — של סלונים, פרוזאני וגרודנה, ישנם בערך 12,000 אכרים יהודים.

האכרים האלה נזקקים עכשיו להלואה בסכום של מאת מיליונים מארקים (בערך מאת אלף דולארים) לקנית מאת אלף פודים של תפוחי־אדמה ותוצרות־אדמה אחרות ומספר רב של סוסים.

הועידה החליטה לפנות אל ועד החלוקה המאוחד להספיק להם את ההלואה הזאת.

* * *

ברוסיה הסוביטית

בשל ה„חדרים". לווילנה נתקבלה ידיעה מוויטבסק, כי הרבה פיעלים יהודים התקוממו שם נגד הפקודה של הקומיסאריאט להשכלה לסגור את ה„חדרים". הם דורשים לא רק את המשך קיומם, אלא שהממשלה תחזיק אותם על חשבונם כמו את בתי־הספר לתלמידים כלליים.

את המלחמה נגד החדרים ובתי־הספר העבריים מנהלים, כפי שכבר הודענו פעמים אחדות, בעיקר הקומוניסטים היהודים בראשם הבינראית הידיעה „אסתר", שהיא הקומיסאר לחנוך היהודי בעיר מינסק

* * *

בליטה.

— ב־6 לפברואר נפתחה בווילנה אוניברסיטה עממית. בין המרצים הראשונים היה ד"ר שאבאד.

— בווילנה נסתדרה ועדה של מורים יהודים לשם הטבת היחסים ההדדיים בין המורים היהודים והמורים הפולנים.

— בקובנה נפוצה שמועה, כי מפלגת היהודים החרדים החליטה להפרד מהמועצה היהודית הלאומית, הנחשבת לבאת־כח כל היהדות הליטאית. המיניסטר היהודי סוליביישיק הודה, כי יש יסוד לשמועה זו, אולם הביע את תקותו, כי סוף־סוף ימצא הדרך לפשרה והסכסוכים לא יביאו לידי פירוד.

— האנטישמיים התחילו להפיץ בקרב החילות הליטאים כרוזים שונים נגד היהודים. בעיקר הם דורשים, כי הממשלה תחדל להחזיק את המיניסטריום לעניני היהודים.

* * *

בארצות אחרות.

— **ברומיניה.** האינג'יניר מוטקין, הנמצא עכשיו בביסאראביה בתור שליח ועד הסיוע בפאריז, מודיע, כי 14,000 פליטים יהודים מאוקראינה הצליחו לקבל תעודות מסע וכבר יצאו מרומיניה דרך גאלאטץ לאמריקה, ארגנטינה ולארץ־ישראל.

— **בהונגריה.** לפי ידיעות אחרונות מבודאפשט, מגיעה שם עכשיו הכמות של אוכלוסי היהודים למאתים אלף נפש. המספר הזה הוא החצי ממספר היהודים בבודאפשט בשנת 1910.

— **בטשיכוסלובקיה.** הסוכנות הפולנית לחדשות מודיעה מפראג, כי הממשלה הטשיכוסלובקית גרשה 300 פליטים יהודים ממונקאטש.

* * *

בארץ־ישראל.

— **מפעלות רוטנברג להשמיל הארץ** פתח־תקוה המרובה בפרדסים הרורשים הרבה השקאה עוררה בלפני זמן־מה את התענינותו של האינג'ינר רוטנברג. הוא בקר את הנהר „ירקון" העובר על־יד פרדסי המושבה ונוכח לדעת, כי אפשר לנצל את מימיו לטובת המושבה. הוא עיבד תכנית, שעל־פיה יעמידו שתי מכונות על־יד הנהר (במקומות שונים) ומהן יעבור צנור חשמלי לכל המכונות שבפרדסים ויספקו ההשקאה הנחוצה.

מפעל זה יצא לפועל עוד בשנה זו ולזמן הקיץ שהוא זמן ההשקאה ישקו כבר את הפרדסים על־ידי תנועת החשמל הזולה. ותוץ מזאת כרוכה בזה טובה לכל תושבי המושבה, משום שעל־ידי כך יכניסו את המאור החשמלי גם לתוך הבתים וברחובות.

כידוע, היתה המושבה פתח־תקוה לפני ארבעים שנה חלקה גדולה של בצה ירוקה, שהיתה מקור לקדחת ולמחלות. רק הודות למרצם של המתישבים היהודים, החלוצים הראשונים שבאו אז לארץ, יבשו חלק גדול מהבצה האיומה, ועל אדמה זו נבנתה המושבה הכי גדולה שבארץ־ישראל.

אמנם גם היום ישנה עדיין חלקה קטנה בת שלשת אלפים דונאם, שהמושבה סובלת ממנה מדי שנה בשנה. כלפני חדשים אחדים פנה ועד המושבה אל הממשלה בבקשה שתביא קץ למקור הקדחת, והאחרונה נאותה בעת האחרונה לתת את אדמת הבצה למושבה למשך חמשים שנה, בתנאי שבזמן הכי קרוב תיבש המושבה את הבצה על חשבונה. במועצת המושבה נבחרה ועדה שתסדר את הנטיעה הענקית הדרושה ליבוש זה. על־ידי נטיעה תהיה תועלת כפולה למושבה: ראשית, יגרשו את הקדחת, ושנית, במשך חמשים שנה יוכלו לנצל את היער.

— **שמות עבריים לתחנות מסילות־הברזל.** בחודש העבר היתה ישיבת מועצת העתיקות הממשלתית. השתתף בה גם הפרופיסור סלושץ בתור בא־כח החברה העברית לחקירת עתיקות ארץ־ישראל. בישיבה זו דנו על שמות התחנות של מסילות־הברזל בארץ־ישראל, שיכתבו בכל תחנה ותחנה בשלש השפות הרשמיות. ד"ר סלושץ קרא לפני המועצה את רשימת השמות בעברית כפי שהחליט עליהם „מדרש הלשון העברית" בישיבתו האחרונה. המועצה דנה עליהם מבחינת דברי הימים וכמעט כולם נתקבלו בחיוב.

— **עונש בעד הסתה אנטי־יהודית.** מודיעים מירושלים, ששם נידון לעונש מאסר לחודש ימים ולתשלום קנס של חמשים ליפראות שטרלינג ערבי שונא ישראל אחד בעד הדפסתו מאמר שטנה נגד היהודים. במאמר הזה לא הסתפק בהסתת הערבים נגד היהודים, אלא גם השליך שקוצים על התלמוד.

— **הזמנה רשמית לרבנים בדבר יסוד בתי־דין עליונים.** על־פי הזמנה רשמית מטעם הנציב העליון הרברט שמואל יתכנסו בירושלים, ביום 22 לפברואר, 71 רבנים ו־35 מחשובי התושבים היהודים לועידה, שעליה יהיה ליסד בית־דין לקובלנות (לאפילאציות) ובית־דין עליון של רבנים. בתי־הדין האלה יקבלו יפוי־כח חוקי מאת הממשלה.

לפי ידיעות אחרונות עורר המאורע הזה תסיסה רבה בקרב התושבים היהודים, ביחוד מפני שבקשר עם יסוד בתי־דין האלה מיופי כח הממשלה, יהיה על הועידה לקבל החלטה מסוימת על זכויותיה החוקיות והחברתיות של האשה היהודית.

— **עתון קתולי.** לפי ידיעה מירושלים, יתחיל בקרוב לצאת שם לאור עתון קתולי בשפה הערבית בשם „שומר ציון". זה יהיה העתון הקתולי הראשון בארץ־ישראל.

— **אקאדמיה ערבית בלבנון.** הממשלה הלבנונית החליטה לקבוע תקציב הגון בשביל יסוד אקאדמיה בשפה הערבית בלבנון הגדול. האקאדמיה הזאת תהיה המוסד העליון לשאלת השפה הערבית בעד כל ארצות ערב.

הַתְּנוּעָה הַלְּאֻמִּית

מונד וויצמאן על מצב הענינים בארץ־ישראל.

בשיחה עם עתונאים, שהיתה לסיר אַלְפְרֶד מונד תיכף אחרי שובו ללונדון — ב־11 לפברואר — בירר את הפרטים האלה:

הפעולות המסחריות בארץ־ישראל הולכות ומתפתחות במדה רחבה וצפוי להן עתיד מזהיר.

ההגירה היהודית לארץ־ישראל הולכת וזורמת. שיטת העבודה הקואופיראטיבית מתפתחת שם באופן רצוי וזה ישמש תריס נגד הפצת הבולשיביות. בסך־הכל נמצאים בארץ־ישראל כתריסר ראדיקאלים קיצוניים ואינם רצויים לצבור היהודי.

בדבר היחסים בין היהודים והערבים אמר מונד, שעכשיו הם ידידותיים ואין לחשוש כלל מפני התפרצויות גזעיות או דתיות.

מונד עורר גם כן את תשומת לב האנגלים על העובדה, שארץ־ישראל היא הנקודה הגיאוגראפית היותר נכבדה לאיחוד המזרח עם המערב, ולכן הם צריכים להעריך כראוי את החשיבות של א"י בהיותה מפותחה בכל המקצועות, והם צריכים להיות מן העוזרים הראשונים להתפתחותה. בקשר עם זה העיר, שהגרמנים משתדלים כבר לתפוש את השוק המסחרי בארץ־ישראל.

האדמיניסטראציה ארץ־הישראלית — הוסיף מונד — מתכוננת להשיג הלואה בסכום של מיליונים אחדים של ליטראות שטרלינג וההלואה הזאת מובטחה למדי. ארץ־ישראל נזקקת לעבודה יצירתית ובעבודה זו אפשר להעסיק ארבעת מיליוני אדם במשך שנים רבות.

בסוף דבריו בירר מונד, שארץ־ישראל היא ארץ נפלאה, אולם היא סובלת עדיין מהעזובה ששררה שם במשך הרבה מאות שנים. הוא גמר את שיחתו במלים האלה:

„נכון אני לעבוד בעד האידיאל הציוני ולנהל תעמולה בקרב היהודים בעד שיבת עם ישראל לביתם הישן".

— במשך שיחתו הודיע מונד, כי קנה בארץ־ישראל חבל אדמה אצל שפת הים הגלילי ובקרוב יבנה שם סוכה למשכן קיץ.

— מחאה נגד העתונות האנטי־ציונית. בעבור ימים אחדים אחרי שיחתו עם העתונאים פרסם מונד גלוי־דעת, שבו מחה נגד העתונים האנגלים המפיצים תעמולה אנטי־ציונית ומעתיקים מאמרים מהעתונות הערבית.

מונד מוכיח, שלמרות מה שמסיתים ידועים משתדלים לסכסך את הערבים ביהודים, הוא בא לידי הכרה, כי החשדים של הערבים ביחס אל היהודים הולכים ונמחים מלבותיהם ותחת זה הם הולכים ומתקרבים אל היהודים.

— וויצמאן שב ללונדון ביום השלישי העבר, 16 לפברואר, אחרי שנתעכב בפאריז לזמן־מה בחזירתו מארץ־ישראל יחד עם מונד.

דבריו הראשונים, שנתפרסמו תיכף אחרי שובו, הם גם כן מעודדים את הרוח ומאמצים את התקוות כמו דברי חברו לבקורו האחרון בארץ־ישראל.

הוא הביא אתו את הבשורה המקווה, כי נתקבל עכשיו רשיון בשביל הגירה יהודית גדולה לארץ־ישראל ובשביל קנית שטחי אדמה רחבים. הדבר היחידי העומד למכשול על דרך העבודה הוא חסרון הכספים במדה הנחוצה.

לפי ידיעה אחרונה מלונדון, התחיל כבר וויצמאן להתכונן לנסיעתו לאמריקה.

* * *

„ביאור" על המאנדאט.

לפי ידיעה מלונדון, עבדה הממשלה האנגלית, בהשתתפותם של הציונים, „ביאור" על המאנדאט, המכיל פרטים בנוגע להגשמתו של המאנדאט בחיים. הביאור אינו נושא אופי בין־לאומי, אולם הוא נחשב לתעודה רשמית ויש לו חשיבות רבה מאד. לפי הביאור הזה מתאימים סעיפי המאנדאט יותר אל השאיפות הציוניות.

* * *

אספה מקומית של חברי הועד הפועל הציוני הגדול.

על־פי היזמה של ד"ר ליאון מוצקין, סגן נשיא הועד הפועל הציוני הגדול, התכנסו לאספה בלונדון, ב־14 לפברואר, כל חברי הועד הזה שנמצאו אז בעיר. לאספה היה אופי של שיחת חברים לשם בירור המצב של הציוניות בשעה זו. בין המשתתפים היו ד"ר יעקבזון, רוזוב וקאצנלסון.

* * *

„מרבדיה".

בין התעשיות הגדולות ההולכות ונוסדות בעת האחרונה בארץ־ישראל על־ידי ציונים אמריקאיים, תופשת מקום חשוב מאד התעשיה לעיבוד מרבדים, שמיסדיה כנו אותה בשם „מרבדיה".

אמנם תכלית „מרבדיה" אינה מוגבלת רק לפי שמה העברי היפה. בחוברת מיוחדה, שהוציאה החברה הציונית־מסחרית הזאת, אמור, שעל־יד התעשיה הראשית של מרבדים יתפתחו גם המקצועות האחרים המתיחסים על תעשיה זו, כגון: ווילונות, מסכים, שמיכות, כל מיני תחרים והמסתעף מזה ובכלל כל צעצועי־ארג אמנותיים.

בין המיסדים ישנם העסקנים הציונים הידועים: א. גרינבלאט (פילאדלפיה), ה. שולמאן (גלאזגוי, אנגליה), א. אייזיקסון (ניו־יורק, עכשיו — בירושלים), צ. שולדינגר (דיטרויט) ואב. גולדברג.

עוד בימי הקיץ העבר נסעו אחדים מן המיסדים לארץ־ישראל, ובירושלים קנו מאת הנהלת „בצלאל" את כל המכונות והמכשירים וכן את ה„דוגמאות" של המחלקה האמנותית לשטיחים, וכמו־כן עשו חוזה עם המומחה בבית־הספר „בצלאל" לטכניקת השטיחים, עם מר קאנטרוביץ, ומלאו את ידיו לפתוח בית־חרושת בירושלים לא יאוחר מחודש אוקטובר.

והדבר אמנם יצא אל הפועל. על שטח גדול בשכונת הבוכארים בירושלים הוקם בית־החרושת הראשון של „מרבדיה", ואחרי חדשים אחדים של הכנות וסדור כבר התחילה העבודה. ביום 10 לפברואר העבר נתקבלה טלגראמה מירושלים, מאת באי־כח החברה — מר אייזיקסון, כי ה„דוגמאות" הראשונות של מרבדים וטפיטים תשולחנה בקרוב לאמריקה.

הקרן היסודית של החברה עולה לסך 350,000 דולארים. לפי תקנות החוקה של החברה יש לבעלי המניות דעה בהתהנלת. בכלל כדאי להעיר, שחברת „מרבדיה", אם גם שהיא

מבוססת על יסודות מסחריים מוצקים ומנהליה הם בעלי בתי־חרושת מפורסמים ומומחים מקצועיים, ויש לה איפוא תכלית מכפלה: להכניס רווחים אפשריים למשקיעי הכסף, — חברה זו אינה שמה לב אל מפעלה רק כאל עסק בכספי ל ב ד, אלא כאל עסק מסחרי הקשור בהאידיאל הגדול של יצירת תעשיה יהודית גדולה בארץ־ישראל. המזרח בכלל נחשב למרכז הראשי לתעשית השטיחים האמנותיים והמפותחים ביותר, והחברה הזאת שואפת לעשות את ארץ־ישראל לנקודה נכבדה במרכז הזה ולהעסיק על־ידי זה אלפי פועלים יהודים.

החוקה של החברה מגינה על אותם הפרינציפים שנתקבלו בועידות הציוניות האמריקאיות האחרונות והיא יכולה לשמש דוגמה לחברות אחרות הנוסדות עכשיו בארץ־ישראל על־ידי יהודי אמריקה.

*　*　*

עבודת הקרן הקיימת לישראל.

הד"ר ב. עפשטיין בקר את סיראקיוז בסוף השבוע שעבר ונאם באספת העסקנים הציונים בערב יום החמישי ולפני קהל רב בליל השבת. נאומיו עשו את הרושם הדרוש והלהיבו את לבות שומעיו. הועד של הקרן הקיימת קבל חזוק רב והנואם הנכבד הובטח להבטית לציוני העיר לבוא אליהם עוד פעם ביום כ"א לחודש זה לנאום באספת־עם גדולה שתערך בשבילו.

במשך שני השבועות הבאים יבקר הד"ר עפשטיין גם את הערים יוטיקה, סקנקטדי, טרוי ועוד, כולן במדינת ניו־יורק.

מהועד של הקרן הקיימת ביונקרס, נ. י., נתקבל הסכום של 747 דולארים. בסכום הזה נכללו 550 דולארים שנאספו ביום הדגל שעבר, 165 דולארים בעד תוי הקרן הקיימת.

בהעדה היהודית הקטנה של נורט אדאמס, מאס., נאספו ביום הדגל 112 דולארים לטובת הקרן הקיימת.

*　*　*

לעזרת ה„עולים".

ברושצ'וק, בולגריה, אשר על שפת הדונאי (העיר הראשית בצפון הארץ, על הגבול בין רומיניה ובולגריה) קיים „ועד עליה", מיסודה של ועדת הקרן הקיימת, והוא תומך בכל המהגרים המרובים העיברים מרומיניה בדרך בולגריה לקושטא ולארץ־ישראל. הסכומים הדרושים להחזקת ועד העליה נלקחים מהרווחים של הבאנק העממי העברי אשר ברושצ'וק ומתמיכת הקהלות העבריות, 4 אחוזים מהכנסותיהן, שהיו עד כה מוקדשות לטובת הקרן הקיימת.

— הועדה המרכזית של הקרן הקיימת עוסקת גם בתעמולה לטובת קרן היסוד.

שונות

היהודים בהודו.

בין הגזעים והלאומים השונים, שבאו והתישבו במשך אלפי שנים בחוף המערבי שבארץ הודו, מצטיינים ביחוד היהודים, הגרים בקובין. יש שם יהודים לבנים ושחורים. היהודים הלבנים באו לשם אחרי חורבן הבית השני, שהיה בשנת 70 אחרי ספירת הנוצרים. הם נשמרו בעצם טהרתם. ונפלא מראה „התושבים הלבנים" בארץ זו, שרוב יושביה הם בעלי עור בהת. היהודים הלבנים הם למקצתם בעלי שער צהוב ועינים כחולות. כפי שמספר הנוסע החוקר אוסקאר קויפמאן, נשאר עור היהודים האלה לבן למרות השפעת השמש היוקדת שבהודו הדרומית, שארכה מאות בשנים. נשואי הקורבה לא השפיעו לרעה על צאצאי השבט הקטן הזה, הגם שזה כאלפים שנה מתחתנים היהודים המעטים האלה רק זה בזה. הם עושים רושם של גזע בריא וחזק. עוד מענין הדבר, שהם אינם מוכים מקרני השמש הלוהטת, הגם שגם להם חסר הפיגמאנט השחור בעור, כמו לילדי אירופה. היהודים הלבנים יוכלו לעמוד כל היום בראש גלוי נגד השמש וכל רע לא יאונה להם. לא כן האירופאים. משערים, שזה תלוי בנחלת אבות מהצד האחד, ומההסתגלות לחום השמש הבוערת מהצד השני.

שונים מהם לגמרי הם היהודים ה„שחורים", הגרים בשכונה אחרת בקובין ובלולים בקהלה מיוחדת. די לראותם פעם אחת, כדי להוכח, שאבותיהם באו להודו מאות בשנים קודם היהודים הלבנים. שני סוגי היהודים נושאים „פאות", ונזהרים במצוות המסורות. היהודים השחורים הם למקצתם בעלי חוטם רחב ופנים עגולים, ומזה משערים החוקרים, שהם ילידי תערובות בין היהודים וילידי המקום. היהודים הלבנים מביטים אל אחיהם השחורים כאל אנשים מגזע שפל ומתנהגים עמהם בגאוה. על־דבר מוצא היהודים השחורים מספרים דורשי רשומות, שהם באו לארץ הודו אחרי הפיניקים לערך בשנת 1000 לפני ספירת הנוצרים.

*　*　*

מחיי האגודות.

— חגיגה ב„אחיעבר דהארלם".
במוצאי־שבת, 26 לפברואר, יערך על־ידי אגודת „אחיעבר דהארלם", ב־226 שדרת לינוקס, נשף עברי חגיגי.

ינאמו: ד"ר נ. טורוב, הרב ש. ל. הורוויץ ומר י. ז. פרישברג.

הבאריטון הקלאסי מר ז. פרלברג יזמר. מר רודינסקי, מרת דבורה שווארץ ומרת אוסלנדר ידקלמו. הכניסה חפשית.

— ב„בני עם חי". ב־12 לפברואר נאם באגודת „בני עם חי", ב„מרכז העברי", 201 מזרח ברודביי, מר ג. חנוך על הנושא „העבודה והעליה בארץ־ישראל".

האגודה מזמינה את העברים שבקרב המהגרים החדשים בארץ, הנוהים אחרי סביבה עברית, להספח אליה ולעבוד אתה יחד עבודה עברית וציונית.

לאגודת „בני עם חי" יש גם מקהלה עברית תחת הנהלתו של מר ג. אפרת.

*　*　*

להגנה בפני האנטישמיות

על־פי היזמה של ה„קונגרס היהודי האמריקאי הזמני" הוציאה החברה האמריקאית הידועה להוצאת־ספרים — „מאק־מילאן פובלישינג קומפאני" את ספרו של לוסיין וולף „האגדה של הסכנה היהודית". הספר מכיל שורה של מאמרים מעניינים, ומוכיחים על מקורם העבור של ה„פרוטוקולים של זקני ציון", שחוברו בידי זייפנים אנטישמיים ידועים.

בדבר פרטים בנוגע לספר הזה לפנות אל משרד ועד הקונגרס: 1 מדיסון אוויניו, חדר 144.

מתקבלת החתימה על

„התורן"

עם הגליון 250 יכלה זמן החתימה על המחצית השניה של שנת „התורן" השביעית. כל אלה, שחתמו על שבועון זה רק עד סוף השנה, מתבקשים לחדש את חתימתם, כדי שלא יבוא עכוב במשלוח הגליונות אליהם.

הננו מבקשים בזה את החותמים שחייבים עוד כסף בעד הגליונות של השנים שעברו, לסלק את חובם זה, בכדי שנוכל להשוות את חשבונותינו עם גמר השנה.

אנו חושבים למותר לספר בשבחו של „התורן", שכבר נתפרסם טיבו בקרב קהל הקוראים עברית לא רק במדינה זו, כי־אם גם מעבר לים. כבר נוכחו הקוראים, ש„התורן" הולך הלוך ומשתכלל ומספר סופריו, מארץ־ישראל ומתפוצות הגולה, הולך ומתרבה. „התורן" הולך ומתקרב אל תעודתו: להשפיע על חיינו הלאומיים והציוניים שבמדינה זו. „התורן" היה לכלי־מבטא להמחשבה העברית וכבר קבע לו מקום חשוב בקרב העבודה של התחיה הלאומית.

אין אנו מונים את התקונים ההולכים ונעשים ב„התורן", יען כי הקוראים עמדו עליהם מעצמם.

ונכונים אנו להגדיל את גליונותיו של „התורן" ולהרבות את מספר עמודיו אם יתרבה מספר חותמיו. אמנם למספר חותמיו הקבועים של „התורן" גם כיום עוד לא הגיע שום שבועון עברי אף ברוסיה, גם בשנים שלפני חורבן הקהלות ולפני התפוררות המדינה, ומה גם במדינות אחרות, אך יודעים אנו, שיש עוד להגדיל את מספר חותמיו. והדבר תלוי רק ברצונם הטוב של העברים והציונים בארץ זו.

מחיר „התורן":

לשנה $4.00; לחצי שנה $2.00. לפחות מחצי שנה אין החתימה מתקבלת.
החותמים מחוץ־לארץ ומקנדה צריכים להוסיף 50 סנט דמי משלוח.

הכתובת למשלוח כספים:

Hatoren, 55 Fifth Avenue, New York.

Up-To-Date Printing Co., Inc., 195 Canal St., New York.